

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
İNSAN HAKLARI
YÜKSEK KOMİSERLİĞİ
BÜROSU

ÇATIŞMA SONRASI DEVLETLERDE HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ İÇİN ARAÇLAR

HAKİKAT KOMİSYONLARI

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
İNSAN HAKLARI YÜKSEK KOMİSERLİĞİ

ÇATIŞMA SONRASI DEVLETLERDE
HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ İÇİN ARAÇLAR:

HAKİKAT KOMİSYONLARI

2006

Bu gayri resmi çeviri İngilizce orijinalinden İnsan Hakları Ortak Platformu gönüllüleri tarafından yapılmıştır.

Belgenin orijinali <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/RuleoflawTruthCommissionsen.pdf> adresinden temin edilebilir.

İnsan Hakları Ortak Platformu | Human Rights Joint Platform
Tunus Cad. No: 87/8 06700 Kavaklıdere Ankara
Tel. +90 312 468 8460
Faks. +90 312 468 9253
www.ihop.org.tr | ihop@ihop.org.tr

NOT

Bu yayında belirtilen hususlar, hiçbir şekilde herhangi bir ülkenin, toprak parçasının, şehrin veya bölgenin ve bunlardan yetkili makamların hukuki statüsü ile bu alanların hudutlarının belirlenmesine dair Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğinin fikrini yansıtmaz.

*

Bu yayındaki materyaller, metine atıfta bulunulduğu ve kullanılmış materyalin bulunduğu yayın Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Palais des Nations 8-14 Avenue de la Paix, CH-1211 Geneva 10, İsviçre adresine gönderildiği takdirde, ücretsiz olarak yeniden basılabilir; alıntılanabilir.

*

Bu yayın Avrupa Birliği'nin finansal desteği ile hazırlanmıştır. Yayında belirtilmiş görüşler hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin resmi görüşlerini yansıtmaz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
TEŞEKKÜR	6
GİRİŞ	1
Neden bir hakikat komisyonu kurulmalı ve ne zaman?.....	1
I. TEMEL PRENSİPLER VE OPERASYONEL VARSAYIMLAR.....	3
A. Ulusal Tercihler.....	3
B. Kapsamlı Bir Geçiş Dönemi Adalet Perspektifinin Oluşturulmasına Dair İhtiyaç.....	3
C. Farklı, Ülkeye Özel Bir Model Beklentisi	3
D. Siyasi İrade ve Operasyonel Bağımsızlık.....	3
E. Uluslararası Destek	4
II. HAKİKAT KOMİSYONLARININ KURULMASI	5
A: İstişare Süreci	5
B. Yönerge	5
C. Komisyon Üyelerinin Seçimi	9
D. Hazırlık Dönemi	11
E. Personel Alımı	11
III. HAKİKAT KOMİSYONLARININ ÇALIŞMALARI	13
A: Temel Faaliyetler	13
B. Temel Zorluklar.....	15
IV. KARŞILIKLI İLİŞKİLER	20
A. Adli Kovuşturmalar / Yargılamalar.....	20
B. Tazminat	20
C. Sicil Araştırması / Güvenlik Kontrolleri.....	21
D. Reformlar.....	21
V. ETKİ VE TAKİP FAALİYETLERİ.....	22
A. Takip Faaliyetleri ve uygulama.....	22
B. Raporun dağıtılması.....	22
C. Dosyalara ne olacak?	22
D. “Başarının” değerlendirilmesi.....	22
VI. HAKİKAT KOMİSYONLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: ULUSAL VE ULUSLARARASI AKTÖRLER	24
A. Ulusal STK’ların Rolü.....	24
B. Birleşmiş Milletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin rolü	24
SONUÇ	27

ÖNSÖZ

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (BMİHYK), Birleşmiş Milletler'in çatışma sonrası misyonlarda etkili ve ivedi bir şekilde hukukun üstünlüğünün ve adalet sisteminin yeniden oluşturulması için çalışmalardaki katkısını artırması gerektiğini güçlü bir şekilde hissetmektedir. Çatışmalardan çıkan ülkeler çoğunlukla hukukun üstünlüğü ilkesinin zayıflığıyla veya ortadan tamamen kalkmış olmasıyla, kanunların yürürlüğe konması konusundaki sorunlar ve adalet kurumlarının yetersizliğiyle, ve artış gösteren insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum çoğu zaman kamuoyunun Devlet kurumlarına olan güven eksikliği ve kaynakların yetersiz olmasıyla daha da kötüleşmektedir.

Bu ihtiyaçların karşılanması ve Birleşmiş Milletler misyonları ile geçiş dönemi yönetimlerin sürdürülebilir, uzun vadeli kapasitelerini oluşturmak adına, BMİHYK, Birleşmiş Milletler sistemi içerisindeki insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konularındaki faaliyetlerin odak noktası olma vasfıyla, 2003 yılında, hukukun üstünlüğü araçlarını geliştirmeye başlamıştır. Bu araçlar saha misyonlarına ve geçiş dönemi yönetimlere geçiş döneminde kritik öneme sahip adalet mekanizmaları ve hukukun üstünlüğü ile ilgili alanlarda pratik bir rehberlik sağlayacaktır. Bu araçlardan her biri kendi başına uygulanabilmekle beraber daha bütüncül operasyonel bir perspektife de uyumludur. Araçlar, *Adalet Sisteminin Tasarlanması, Cezai Takibat Girişimleri, Hakikat Komisyonları, Hukuki Sistemlerin İncelenmesi ve Denetlenmesi* konularındaki temel prensiplerin ana taslaklarını çizmek amacıyla oluşturulmuşlardır.

Bu yayın spesifik olarak hakikat komisyonları hakkındaki temel prensipleri ve yaklaşımları belirtmekte ve hakikat araştırma mekanizmalarının geliştirilmesinde Birleşmiş Milletler'e ve diğer politika yapıcılara yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu araçta kullanılmış olan temel prensipler öncelikle bahsedilen mekanizmalar ve tekniklere dair, Sierra Leone ve Doğu Timor misyonlarını da içine alan Birleşmiş Milletler saha misyonlarında uygulanmasından edinilmiş tecrübe ve derslerden derlenmiştir.

Bu doküman stratejik ve programatik karar almayı dikte edemez. Bu tip kararlar sahada her bir çatışma sonrası ortamın kendine özgü koşulları ışığında alınmalıdır. Yine de, bu araç saha misyonlarına ve geçiş dönemi yönetimlerine, hakikat araştırma mekanizmaları için gerekli müdahalelerle ilgili temel bilgileri, uluslararası insan hakları standartları ve doğru uygulamalar çizgisinde sağlamak için oluşturulmuştur.

Bu araçların oluşturulması BMİHYK'nin geçiş döneminde adalet politikalarının geliştirilmesine yapacağı güçlü katılımının sadece başlangıcını oluşturmaktadır. Bu eylemin başlamasında ve hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunarım.

Louise Arbour

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri

TEŞEKKÜR

BMİHYK, bu aracın oluŐturulmasında yorumlarını, önerilerini ve desteklerini esirgemeyen kişi ve kurumlara teşekkür eder. Özellikle, bu aracın geliŐtirilmesinden birinci derecede sorumlu olan danıŐman Priscilla Hayner'e en derin teŐekkürlerini sunar. Ek olarak danıŐmana çok önemli desteklerini saėlamıŐ Uluslararası Geçiş Döneminde Adalet Merkezi'ne de (ICTJ) katkıları için teşekkür etmek ister.

Hukukun üstünlüğü araçlarının oluşturulması finansal desteği olmaksızın gerçekleŐemeyecek Avrupa Komisyonu'na özel olarak teşekkür ederiz.

GİRİŞ

Bir iç savaştan veya otoriter rejimden yeni çıkmış ülkelerin, geçiş sonrası dönemin ilk aşamalarında, hakikat komisyonları oluşturması sıklıkla gözlemlenen bir olgudur. Bu komisyonlara - resmi olarak kabul edilmiş, geçici, cezai yetkisi olmayan soruşturma birimleri olarak - görevlerini, kamuya açık nihai raporlarını hazırlayarak tamamlamadan önce, ifade almak, soruşturmak, araştırma yürütmek ve kamuya açık duruşmaları düzenlemek için nispeten kısa bir süre verilmektedir. Hakikat komisyonları yargılama gereksiniminin önüne geçemese de, kitlesel suçlara cezai yaptırımların uygulanması yargı sisteminin kapasite eksikliği veya de facto / de jure bir af durumunun söz konusu olması sebebiyle gerçekleştirilemediğinde, bir çeşit geçmişle hesaplaşma imkanı sağlamaktadır. Aşağıda da belirtildiği üzere, hakikat komisyonlarının çalışmaları takip eden dönemde gerçekleştirilebilecek yargılamaları güçlendirebilir.¹

Uygun yapıları, içerikleri, güçleri ve işleyişleri için asgari standartları uluslararası normlarla belirlenmiş olan mahkemelerden farklı olarak, hakikat komisyonları birçok yönden ülkeler arası farklılık gösterecektir. Son 20-30 yılda kurulmuş olan 30'un üzerindeki hakikat komisyonunun tecrübeleri doğru uygulamalar için bir kılavuz oluşturmaktadır. Elinizdeki yayın, hakikat komisyonlarını kuracak, onlara tavsiyede ve destekte bulunacaklara; ve aynı zamanda hakikat komisyonlarının kendilerine, rehberlik sağlamak hedefi doğrultusunda, bahsedilen tecrübeleri özetleme gayesiyle hazırlanmıştır. Okuyucu, bu yayının yanı sıra cezasızlıkla mücadele doğrultusunda insan haklarının korunması ve teşvik edilmesine dair güncellenmiş Prensipl Kararlarını da değerlendirmesine almalıdır.²

Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası aktörler hakikat komisyonları gibi birimlerin kurulması ve faaliyetine yardımcı olmak adına önemli sorumluluklara sahiptirler. Takip eden bölümlerde çeşitli organizasyonel kararlar ve zorluklar ile değişik ulusal ve uluslararası aktörlerin bu süreçte üstlenebilecekleri roller özetlenmiştir.

Neden bir hakikat komisyonu kurulmalı ve ne zaman?

Bireylerin, kayıpların akıbeti ve aynı dönemde gerçekleşmiş diğer hak ihlalleri hakkındaki gerçekleri öğrenme hakkı anlaşmalar ile bölgesel, uluslararası ve yerel mahkemeler tarafından tanınmıştır.³ Hakikat komisyonu geçmiş ihlallerin sebeplerini, sonuçlarını, boyutlarını ve şekillerini anlamak adına binlerce mağdura ulaşır. Bazı olayların gerçekleşmesine *neden* izin verildiği sorusu, kesin olarak *ne* olduğunu açıklamak kadar önemli olabilir. Son analizde, komisyonun çalışmalarının, çoğu zaman kamuoyundan saklanan, mağdurların hikayelerini halkın genelinin dikkatine getirerek, toplumun tartışmalı veya inkar edilen bir tarihi anlamasına ve tanınmasına yardımcı olacağı umut edilmektedir. Ayrıca hakikat komisyonları, kurumsal ve siyasal reformların yapılması için önerilerde bulunarak gelecekte gerçekleşebilecek benzer ihlalleri ve suistimalleri önlemeyi hedefler.

Bazı ülkeler hakikat komisyonlarını bir çeşit uzlaşmayı kolaylaştırıcı fikir üzerine kurmuş veya komisyonları doğal süreç içerisinde bu sonucu ortaya çıkartacak şekilde görmüş olsa da, böylesi bir durumun toplumda, ulus içerisinde veya siyasi arenada da direkt olarak söz konusu uzlaşmaya yol açması beklenmemelidir. Uzlaşma, farklı bağlamlarda farklı algılanan bir kavramdır. Bazıları için uzun süredir reddedilen bir gerçeğin kabulü uzlaşmayı kolaylaştırıcı bir etkidir. Ancak tecrübeyle sabittir ki; geçmiş dönemin eylemlerinin mağduru olan birçok birey ve toplum affetmek için

¹ Bu yayında kısaca ele alınmış bir çok konu başka kaynaklarda derinlemesine incelenmiştir. Örnek olarak bkz. Priscilla B. Hayner , Unspeakable Truths: Facing the Challenge of Truth Commissions (New York and London, Routledge, 2001).

² E/CN.4/2005/102 and Add.1.

³ Bilme hakkının tasdiğiyle ilgili son dönemde alınmış kararlarla ilgili daha detaylı bilgi almak için, bkz. "Independent Study on best practices, including recommendation, to assist States in strengthening their domestic capacity to combat all aspects of impunity" Devletlerin şahsi masuniyetle mücadele için kapasitelerini artırmalarında destek olmak için önerileri de içeren doğru uygulamalarla ilgili bağımsız çalışmalar"

gerçeğin kabulünden çok daha fazlasını istemektedir. Toplumsal uzlaşma çoğu zaman uzun ve yavaş bir süreçtir ve hakikat komisyonunun çalışmaları bu sürecin sadece bir bölümünü oluşturur. Bu nedenle, hakikat komisyonlarının kurulması aşamasında, mağdurlar veya toplumun tamamı üzerinde, gerçeği öğrenir öğrenmez veya bazı durumlarda bildikleri gerçeğin resmi makamlarca kabul edilir edilmez “uzlaşabileceklerine” dair aşırı ve adil olmayan beklentilerin yaratılmaması konusunda çaba gösterilmelidir.

Kamuoyu, hakikat komisyonlarıyla ilgili aşırı bir beklenti içine girmeye meyilli olabilir; bu sebeple, bu tip beklentileri iyi yönetmek ve sağduyu çerçevesinde tutmak önem taşımaktadır. Hakikat komisyonlarının neleri yapabileceğine dair şeffaf ve dürüst bir açıklama başlangıç aşamalarından itibaren özen gösterilmesi gereken bir konudur.

Hakikat komisyonlarının bazı durumlarda önemli siyasi etkileri olabileceği akılda tutulmalıdır. Bu etkiler, amaçlanmasa dahi, siyasi gücün bir kısmını elinde tutan veya tutmak isteyen kişi ve grupların soruşturulması söz konusu olduğunda tipik bir sonuç olarak ortaya çıkabilmektedir. Özellikle komisyonun çalışmaları sırasında, hatta çalışmalarından hemen sonra, seçimlerin yapılması planlanıyorsa komisyon üzerinde oturumlarını veya nihai raporunu durdurması, erteleme veya değiştirme şeklinde baskılar oluşabilir. Bazı durumlarda, komisyonun, çalışma takvimini planlarken, bu tip faktörleri hesaba katması, ancak hiçbir şekilde soruşturmalarının niteliğini ve derinliğini tahrif edecek adımlar atmaması önem kazanmaktadır.

Hakikat komisyonları için doğru zaman ne zamandır? Bunun için bir ülkede üç kritik etkenin bir araya gelmiş olması gerekmektedir. İlk olarak, geçmiş suistimallerin ve hak ihlallerini araştırılmasına izin verecek, tercihen faal destek sergileyecek siyasi iradenin ortaya çıkmış olması gerekir. İdeal olarak, görevdeki hükümet, sürecin sağlıklı işlemesi için devlet arşivlerini komisyonlara açarak ve ilgili memurların işbirliğini garanti altına alarak desteğini açıkça belirtmelidir. İkinci olarak, şiddetli çatışmalar, savaş veya baskıcı uygulamalar sona ermiş olmalıdır. De facto güvenlik durumunun yeteri kadar sağlanmamış olmaması ihtimaller dahilinde olup, hakikat komisyonları çoğu zaman mağdurların ve tanıkların açıkça konuşmaktan veya komisyonla işbirliği yaptıklarının bilinmesinden korkacakları bir ortamda çalışmak zorunda kalabilirler. Gerçekten de komisyonun kendisi de çalışmalarını sürdürürken tehditlere maruz kalabilir. Ancak savaşın veya şiddetli çatışmaların ülke çapında devam ettiği durumlarda, komisyonun soruşturmalarını etkili bir şekilde gerçekleştirmesi için sağlıklı bir ortamın bulunması ihtimal dışıdır. Üçüncü olarak ise, mağdurlar ve tanıklar komisyonun böylesine bir soruşturma sürecini başlatmasına ve bu süreç boyunca komisyonla işbirliği yapmaya sıcak bakmalıdırlar. Tartışmasız, geçmişle yüzleşmek adına Sivil Toplum Kuruluşları (STKlar) veya yerel düzlemde kurulacak platformlar gibi farklı ve daha gayriresmi yöntemler de mevcuttur. Bu tercihler geniş bir müzakere sonunda yapılabilecektir.

I. TEMEL PRENSİPLER VE OPERASYONEL VARSAYIMLAR

Aşağıdaki beş prensip ve temel varsayımlar herhangi bir ülkede kurulacak hakikat komisyonlarının ilk aşamalarının şekillendirilmesine yardımcı olacaktır.

A. Ulusal Tercihler

Hakikat komisyonları her şarta ve ülkeye uygun olmayabilir, bu nedenle kurulup kurulmamasına dair karar mutlaka ilgili ülkenin vatandaşları tarafından alınmalıdır. Bu karar, özellikle mağdurların ve hayatta kalanların görüşleri göz önüne alınarak ve kurulacak hakikat komisyonlarının görevleri, güçleri ve bu güçler üzerindeki sınırlamaları ayrıntılı bir şekilde düzenleyerek alınmalıdır.

Uluslararası aktörler karşılaştırmalı bilgi ve uzmanlıklarını ilgili ülkeye sağlamalı, ancak en nihayetinde bir ülkenin meşru sebepler doğrultusunda bir hakikat komisyonu oluşturmayı tercih etmeyebileceğini veya en azından geçiş döneminin hemen başında bunu istemeyebileceğini bilmelidirler. Konu hakkındaki ulusal görüşlere her zaman saygı gösterilmelidir.

B. Kapsamlı Bir Geçiş Dönemi Adalet Perspektifinin Oluşturulmasına Dair İhtiyaç

Hakikat komisyonları ancak kapsamlı bir geçiş dönemi adalet stratejisinin bir parçası olarak ve cezai takibatlar, tazminatlar, detaylı incelemeler ve benzeri hesap sorma ve reform programları girişimleriyle beraber düşünülmelidir. Bu farklı girişimlerin birbirleriyle olan ilişkisi de, aşağıda daha detaylı açıklandığı üzere, derinlemesine üstüne düşünülmesi gereken bir konudur. İçinde bulunulan şartlar zamanla değişebileceği ve yeni insiyatifler ortaya çıkabileceği için tüm bu politikaların ve ilişkiler ağının sürecin öncesinde tamamıyla belirlenmesi mümkün değildir. Buna rağmen bu soruların öncelikli tartışılması kurulacak komisyonun sorgulama yetkisinin ve işleyişinin şekillendirilmesine yardımcı olacaktır.

C. Farklı, Ülkeye Özel Bir Model Beklentisi

Kurulacak tüm komisyonların birbirinden farklı ve buldukları ulusal bağlam ile özel ve mevcut imkanlara cevap veren bir yapıda olması beklenmelidir. Başka ülkelerde kurulmuş komisyonların teknik ve operasyonel anlamda iyi uygulamaları faydalı bir şekilde entegre edilebilmesine rağmen, hiçbir şekilde bu komisyonlar birebir kopyalanmamalıdır. Bu husus sadece komisyonun yetkileri açısından değil aynı zamanda spesifik operasyonel prensipler için de geçerlidir. Kilit kararlar her takdirde yerel şartlardan yola çıkarak alınmalıdır. Bu yaklaşım hem daha güçlü bir komisyonun oluşturulmasını hem de bir ulusal sahiplenme hissini ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

D. Siyasi İrade ve Operasyonel Bağımsızlık

Kurulacak komisyon, olayların soruşturulması ve hakikatların raporlanması için ciddi ve sonuçlandırıcı bir yaklaşımı temel alan bir siyasi irade olması durumunda başarılı olma şansını yüksek miktarda artırır. Söz konusu irade, örneğin otoritelerin komisyonun resmi belgelere ulaşmasında gösterdikleri işbirliği ve komisyona ayırdıkları maddi kaynaklarda kendini gösterecektir. Görevdeki hükümet, komisyonun araştırmaları için temel olan kayıtları, söz konusu kayıtlar gizli dökümanlar olsa dahi, komisyona sağlamak konusunda tereddüt göstermemelidir. Görevde bulunan ve/veya olayların vuku bulduğu dönemde görevde bulunmuş yetkililerin araştırılan dönemde gerçekleşmiş eylemler ve olaylar hakkında bildiklerini kamuya açık duruşmalarda veya kapalı oturumlarda komisyonla paylaşmaları beklenmelidir.

Komisyonun işleyişine verilen bu destek açık hükümlerle belirtilmiş bir operasyonel bağımsızlıkla da desteklenmelidir. Hakikat komisyonunun başarılı sonuçlara ulaşması için elzem olan meşruiyeti ve kamuoyu güvenini sağlamak, komisyonun siyasi müdahalelerden uzak bir şekilde görevlerini yürütmesine bağlıdır. Kurulduktan sonra komisyon, araştırma ve soruşturmaları; bütçesi ile ilgili alacağı kararları; ve raporları ve tavsiyeleri ile ilgili çalışmalarını Hükümetin etki ve kontrolünden

bağımsız bir ortamda gerçekleştirebilmelidir. Finansal gözetim gerektiğinde bile operasyonel bağımsızlık mutlaka korunmalıdır. Siyasi merciler komisyonun bağımsızlığına dair belirgin ve ikna edici işaretleri ortaya koyabilmelidir.

E. Uluslararası Destek

Çoğu hakikat komisyonu, amaçlarını gerçekleştirmek için sağlam bir uluslararası desteği arkasına almak zorundadır. Bu destek finansal desteği de içermekle beraber sadece bununla sınırlı değildir. Gerçek anlamda görevini yerine getirecek bir hakikat komisyonunun maliyeti rahatlıkla 5-10 Milyon ABD Doları arasında bir miktara ulaşacak ve çoğu durumda ulusal kaynaklar bu miktarı karşılamakta yetersiz kalacaklardır. Sağlanabilecek diğer uluslararası destekler, yabancı Hükümet arşivlerindeki dökümanlara erişimin yolunun açılması; çoğunlukla uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları tarafından gerçekleştirilecek teknik danışmanlık ve politika danışmanlığı; bazen yabancı Hükümetler tarafından komisyonun hizmetine de verilmiş olabilecek yabancı soruşturmacıların katılımı; ve geçmiş hakikat komisyonlarından uzmanlarla fikir alışverişi şeklinde olabilir. Kısaca, hakikat komisyonlarını kurmayı düşünen ülkeler ve böyle bir gelişmeyi destekleyen uluslararası aktörler sürecin başarıyla sonlandırılması için güçlü bir uluslararası desteğin gerekli olduğunu bilmelidirler.

II. HAKİKAT KOMİSYONLARININ KURULMASI

A: İstişare Süreci

Yukarıda da belirtildiği üzere en etkili hakikat komisyonu ilgili kişi ve kurumlar arasında gerçekleştirilecek detaylı bir istişare süreci ve içinde bulunulan koşullara en uygun hakikat komisyonunun hangisi olacağına dair dikkatli bir değerlendirme sonucunda kurulur. Kurulacak her bir komisyon ulusal ihtiyaçları, eldeki güçlü noktaları ve imkanları yansıtacak şekilde yapılandırılmalıdır. Sözü edilen istişare süreçleri, “hakikat komisyonunun ne anlama geldiğinin anlaşılmasını güçlendirmek” ve “en uygun yetkilerle donatılması adına ilgili yönergesini güçlendirmek” olmak üzere eşit derecede önemli iki amaca sahip olmalıdır. Sorgulanacak dönemin mağdurları ve sivil toplum kuruluşları istişare sürecine açıkça dahil olmalı, ve bu şekilde bir yandan komisyon, yönergesinin oluşturulma döneminde bununla ilgili geri bildirim alırken, diğer yandan belirgin bir dönem için yetkilerinin dışarıdan gelecek katkılarla oluşturulmasına imkan vermelidir. Tipik olarak atölyeleri, seminerleri ve komisyonun yetkileri ve nitelikleriyle ilgili tartışma ve önerilere imkan sağlayacak benzeri çalışmaları içerecek olan bu süreç, en azından birkaç ay sürmeli ve başta geçmiş dönemin şiddetinden zarar gören kesimler olmak üzere ülkenin her kesiminden görüşlerin sesinin duyulmasına ve değerlendirilmesine imkan sağlamalıdır. Özellikle mağdurlarla ve Sivil Toplum Kuruluşları ile iletişim, komisyonun çalışmaya başlamasından sonra da komisyonun çalışmalarının etkisi ve metodları hakkında kamuoyu görüşlerinin alınması açısından devam etmelidir.

Bazen kurulacak hakikat komisyonu, çalışma prensiplerine dair bir kaç detay harici sadece ana hatlarıyla bir barış anlaşması sonucunda oluşturulmuş olabilir. Bu durumda dahi, orijinal anlaşma hükümlerine sadık kalmak şartıyla, komisyonun yetkileri ve bunların belirtildiği yönergenin detaylandırılması üzerine geniş katılımlı bir istişare sürecinin yürütülmesi imkanı bulunabilir. Yine de barış görüşmelerini yürüten taraflar, ortaya çıkabilecek barış anlaşmasında, hakikat komisyonlarının niteliklerine dair fazlasıyla detaylı düzenlemelerden kaçınmalıdırlar.

Ulusal STK'lar, komisyonun kurulmasından önceki dönemde komisyonun kurulması için önerilen hükümlerin ve yasal düzenlemelerin tartışılması amacıyla ulusal konferanslar düzenleyerek; bu hüküm ve düzenlemelerin oluşturulmasına katkıda bulunarak; Hükümet yetkilileri nezdinde lobi faaliyetleri yürüterek; medyayı bilgilendirerek ve kamuoyunun önerilmiş komisyon hakkındaki bilgisini artırmak için ülke çapında eylemler düzenleyerek sıklıkla önemli rol oynarlar.

B. Yönerge

Yukarıda bahsedilen istişare süreci, komisyonun yetkilerini ve işleyişini belirleyecek yönergenin belirli noktalarının detaylı incelemesini de içermelidir. Nihai olarak, söz konusu noktalar aşağıdaki konulara değinebilir.

1. Faaliyet Süresi

Komisyonun işleyişini ve yetkilerini belirleyecek yönerge, komisyonun faaliyetlerini gerçekleştireceği başlangıç ve bitiş tarihlerini açıkça belirtmelidir. Bu tarihler bir veya daha fazla kez ihtiyaç duyulma ihtimali olan kısa süreli uzatmaları da içerecek şekilde esnek olabilir, ancak toplam işleyiş süresi kesinlikle değişmez olmalıdır. Aksi takdirde, komisyon odak noktasını, motivasyonunu ve en sonunda kamuoyunun ilgisini kaybedecek kadar uzun çalışma riskiyle karşı karşıya kalabilir. Tecrübeye dayanarak, genellikle bir buçuk yıl ile iki buçuk yıl arası bir çalışma döneminin tercih edilmesi gerektiği söylenebilir.

2. Dönemsel Yetkiler: Soruşturmaların Yoğunlaşacağı Dönem veya Dönemler

Yönerge içerisinde komisyonun soruşturmalarını gerçekleştireceği dönemler de belirlenmelidir. Bazı komisyonlar 35 yıla varan ihlalleri incelerken, bazıları çok daha kısa süreleri incelemişlerdir. Belirlenecek dönemler, söz konusu ulusun tarihinde, ihlallerin en sert ve en fazla olduğu dönemleri baz almalıdır. Aynı zamanda taraflılık şüphelerini ortadan kaldırmak adına, belirlenecek dönemlerin seçiminde sadece belirli dönemlere odaklanılmamalı ve mümkün olduğunca tarihte kesintiye yol açmadan, birbirini takip eden tüm dönemler değerlendirmeye alınmalıdır. Hakeza, komisyonun siyaseten taraflı gözükmemesine sebebiyet verebilecek şekilde kilit dönemlerden herhangi birinin incelemeden muaf tutulması da söz konusu olmamalıdır.

Bazı durumlarda, soruşturmaların yoğunlaşacağı dönemlerin başlangıç ve bitiş tarihlerinde esneklik sağlanmasına izin verilebilir. Örneğin, komisyon “çatışmaların başlangıcından itibaren” gerçekleşmiş olayları soruşturacağında, ilgili çatışmanın başlangıç tarihine dair kesin bir kanı yoksa bu esneklik sağlanabilir. Böyle bir durumda söz konusu tarih, komisyonun çalışmalarıyla tanımlanabilir.

Kural olarak, bir hakikat komisyonuna, görevine başladıktan sonra gerçekleşen ihlalleri inceleme görevi verilmemelidir. Bu tip olaylar ulusal insan hakları komisyonu veya, alternatif olarak, savcılar tarafından araştırılabilir.

3. Soruşturulacak İhlallerin Türleri

Komisyonun yetkileri bazı konularda spesifik ve detaylandırılmış olmalıdır, ancak komisyon üyelerinin yorumlarına ve tanımlamalarına izin verecek şekilde esnekliğini de korumalıdır. Çoğunlukla, komisyonun yönergelerinin belirli olayların inceleyeceğini belirtmekten ziyade daha genelgeçer bir dil kullanarak ne tür ihlallerin inceleneceğini belirtmesi tercih edilir. Böylece yönerge komisyona ana hatlarıyla rehberlik ederken, bir yandan da soruşturmalarını şekillendirmesine ve ifade edilen olgular ve olguların gerçekleşme şekillerini bağımsızca raporlamasına olanak sağlar. Örneğin, “Toplum üzerinde etkisi olan ciddi şiddet olayları” veya “şiddetli ve sistematik bir şekilde gerçekleşmiş insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri” gibi ifadeler geçmişte kurulmuş komisyonların yönergelerinde sıklıkla kullanılmıştır.

Hakikat Komisyonları geleneksel olarak soruşturmalarını ciddi insan hakları ihlalleri (işkence, kayıplar, yargısız infazlar, insanlığa karşı suçlar, soykırım, vs.) ve insancıl hukuk ihlalleri ile savaş suçlarına yoğunlaştırmıştır. [Bu çerçevede] komisyonun çalışmaları genelde toplumun, özelden mağdurların en ciddi bulunduğu ve en ivedi şekilde incelenmesi gerektiğini düşündüğü ihlallere odaklanmalıdır. Bu nedenle, komisyonun yetkilerini hakkıyla yerine getirebileceği şekilde ihlaller ve olaylar yeterli genişlikte bir çerçevede tanımlanmalı, aynı şekilde soruşturulması gerekli ve haklı olan eylem ve olayları dışarıda bırakabilecek aşırı sınırlandırıcı bir yetkilendirmeden de uzak durulmalıdır.

Bazı ülkelerde, ekonomik suçlar, sivil ve siyasi hakların ihlali kadar açık ve önemli; aynı zamanda kamuoyunun gözünde de onlar kadar zarar verici olmuş olabilir. Bu sebeple, komisyonun yetkilerine yolsuzluk ve diğer ekonomik suçların araştırılmasının da dahil edilmesi veya yönergelerinin sosyal ve ekonomik hak ihlallerini içine alacak şekilde genişletilmesi de tartışılabilir. Böylesi bir karar, diğer birçok karar gibi, vatandaşlar tarafından alınmalı, ancak komisyonun yetkilerini hazırlayanlar, ekonomik suçların incelenmesinin komisyonunun yetkileri arasına alınmasının riskleri ve zorluklarının farkında olmalıdırlar. Örneğin, ekonomik suçların ve yolsuzluğun soruşturulması için gerekli metodoloji ve zaman bireysel ve sistematik işkence ile katliamların incelenmesinden farklı olacaktır. Daha da ötesi, “sosyal ve ekonomik hakların ihlallerini” içine alan geniş bir odak noktası yoksulluk, evsizlik, eğitim politikalarındaki aksaklıklar ve diğer sosyal sorunların da değerlendirilmesi anlamına gelebilir. Bu konular çok önemli olmasına

rağmen, komisyonun sorumluluklarının, görevini yerine getirmesini imkansız kılacak derecede, genişlemesi riskini de beraberlerinde getirebilecektir.⁴ Tüm bunlara rağmen, ekonomik sıkıntılar başlı başına sorumluluk alanı dışında bırakılmamalıdır. Eğer ekonomik sorunlar ve şiddet arasında açık bir bağlantı varsa - şiddetle son bulan toprak ihtilafları, veya Devlet'in tutuklu ve kayıp insanların mülklerini istimlak ettiği durumlar -, hakikat komisyonu bu sorunları mutlaka tanımalı, soruşturmalı ve haklarındaki değerlendirmesini yapmalıdır. Son olarak, bazı hakikat komisyonları raporlarında, şaşırtıcı şekilde yüksek bir oranda, baskı ve ihlallerin sebep olduğu ekonomik etkiden de bahsetmiştir.

4. Kilit Mağdur Gruplar için Özel İlgi

Belirli gruplar şiddetten görece daha fazla zarar gördüğünde ve özellikle söz konusu zarar eksik anlaşılmalı veya bildirilmişse, komisyonu bu mağdurlara ve hak ihlallerine yönlendirmek faydalı olacaktır. Örneğin, bazı komisyonlar kadınlara ve çocuklara, özellikle de cinsel istismar mağdurlarına, dikkat göstermeleri konusunda yönlendirilmiştir.⁵ Komisyonun, bu tip gruplar için örneğin mağdur veya fail konumunda olan çocuklara daha fazla gizlilik sağlanması veya cinsel istismar mağdurlarının sorgulamalara katılması için gerekli koşulları oluşturmak gibi, özel prosedürler oluşturması gerekebilir. Yönerge açısından en doğru adım, komisyonun bu tip gruplarla ilgili spesifik operasyonel kararları almasına izin vermektense, bu ve benzeri gruplara özel ilgi gösterilmesi için yönlendirmek olacaktır.

5. Temel Faaliyetler

Yönerge, komisyonun üstlenmesi beklenen temel faaliyetlerin ve fonksiyonların bir listesini mutlaka içermelidir. Örnek olarak, yönerge, komisyonun mağdurların, tanıkların ve diğer ilgili kişilerin ifadelerini alabileceğini; araştırma ve soruşturma yürütebileceğini; halka açık duruşma veya oturumlar düzenleyebileceğini; ve yetkileri doğrultusunda gerçekleri ortaya çıkarmak için yapılması gereken tüm diğer aktiviteleri yapabileceğini belirtmelidir. Bazı durumlarda, komisyon yönergeleri, Afrika ülkelerindeki örneklerde görülebileceği gibi, kabile şefleri ve benzeri geleneksel veya dini liderlerin komisyon faaliyetlerine ortak edilmesini destekleyici ifadeler taşımıştır.⁶

6. Yetkiler

Komisyona verilecek yetkiler onun gücünün ve etki alanının belirlenmesine yardımcı olacaktır. Asgari olarak, komisyonlar genel anlamda çalışmalarıyla bağlantılı bilgi sağlayabilecek herkesle görüşebilmeli, resmi mercilerin işbirliğini sağlamalı, ve gerekli olabilecek tüm saha incelemelerini yapabilmelidir. Yetkilerin artırılması durumunda, hakikat komisyonlarına mahkemeye davet etme, araştırma ve tutuklama ile tanık koruma gibi yetkiler de verilmektedir. İfade vermek için mahkeme celbiyle gelen tanıkların ifadelerinin aleyhlerine kullanılmaması adına bir komisyon *dokunulmazlık* sağlama yetkisine de sahip olmalı, bu sayede söz konusu kişilere ifadelerinin hiçbir şekilde

⁴ Sierra Leone Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu "insan hakları ve insanlı hukuk ihlallerinin" soruşturulmasını içine alan yönergelerinin, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları da içine aldığı kanaat getirmiştir. Bu konulardaki şikayetlerle gelen insanlar olduğunda, komisyon bu şikayetleri sivil ve siyasi hak ihlalleriyle aynı çerçevede değerlendirmiştir. Peru Komisyonu gibi diğer komisyonlar, ifade alırken ve soruşturmalarında sivil ve siyasi hak ihlallerine odaklanmaya karar vermiş olup, bazı durumlarda ekonomik hakların da konuyla bağlantılı olduğunu belirtmiş ve nhai raporlar, özellikle tavsiyelerinde, sıklıkla ekonomik, sosyal ve kültürel haklara işaret etmiştir.

⁵ Sierra Leone ve Haiti'de kurulmuş olan komisyonlar cinsel şiddetle özel bir dikkat göstermişlerdir. Sierra Leone, özelinde, çatışmalarda mağdur veya fail konumunda düşmüş çocukların durumu da spesifik incelemeye tabi tutulmuştur.

⁶ Bu şekilde bir ifade Sierra Leone'de kullanılmış olup, buna rağmen komisyonun bazı üyeleri şeflerin böyle bir ortak çalışma için uygun olmadıklarını da ifade etmişlerdir.

kendilerinin suçlanmasına veya aleyhlerinde cezai işlem yapılmasına yol açmayacağına dair güvence verebilmelidir.⁷

Komisyon, tüm bunlara ek olarak, örneğin, kasten yanlış ifade veren, mahkeme celbine karşı gelen veya tanık koruma kurallarını bozan kişilere uygun cezaların - örneğin para, hapis cezası veya her ikisi birden - verilmesini garanti edecek uygun yetkilere de sahip olmalıdır.

7. Af ve Cezalandırmalarla Olan İlişki

Hakikat komisyonlarının çoğu failleri affetme yetkisine sahip değildir. Tam aksine, çoğunlukla raporladıkları olaylar için cezai yaptırımların (veya cezai yaptırımlarla sonuçlanacak adli soruşturmaların) var olmasını tavsiye edip, ellerindeki her türlü kanıtı da adli makamlara ulaştırırlar. Hakikat komisyonu, doğası itibariyle, suçla ve çoğunlukla toplu suçlarla ilgili bilgiler üzerinden çalıştığı için, komisyon soruşturmaları ve herhangi bir cezai yaptırım arasında kurulacak ilişki dikkatle oluşturulmalıdır. Herhangi bir suçla ilgili cezai işlemler yargı sistemi tarafından gerçekleştirilmeli ve komisyonun bu konuda herhangi bir çekincesi bulunmamalıdır. İki kurum ve cezai işlemler arasındaki ilişkiler çok daha detaylı bir şekilde değerlendirilmelidir. Komisyonun bu konulardaki yetkileri düzenlenirken önem gösterilmesi gereken konular aşağıda değerlendirilmiştir.

Genel prensip olarak, bir hakikat komisyonu aşağıdaki üç yaklaşımdan birini uygulayabilir:

Adli Takibatlarla İlgili Tavsiyede Bulunabilir. Yukarıda da belirtildiği üzere, bu en yaygın yaklaşımdır. Bu konuyla ilgili olarak, yönergede belirgin bir dil kullanılmasına gerek yoktur, zira komisyonun yetkileri arasında doğal olarak yer alacaktır. Bazı durumlarda, komisyonun çalışmaları devam ederken de savcılara bilgilendirme yapılabilir, ancak genel olarak bu tip tavsiye ve bilgilendirmeler komisyonun nihai raporu yayımlanana dek ortaya sürülmez. Bu tavsiyeler spesifik ismi verilmiş kişiler üzerine olabileceği gibi geçmiş suçlara dair daha detaylı soruşturmalar ve adli süreç için genel tavsiyeler şeklinde de olabilir.

Af Çıkarabilir veya Af Tavsiyesinde Bulunabilir. Bugüne kadarki tüm hakikat komisyonları arasında sadece Güney Afrika'daki Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'na güçlü bir af çıkarma yetkisi verilmiştir. Söz konusu komisyon, sadece siyasi saiklerle gerçekleştirilmiş suçlar için ve sadece af başvurusunda bulunan kişi suçla ilgili tüm detayları kamuoyuna açıkladıktan sonra af yetkisini kullanmıştır. Diğer ülkeler, Güney Afrika tecrübesinden beri bu yaklaşıma, faillerin itiraflarını kolaylaştıracağı umuduyla, sıcak yaklaşmış ve takip eden bir dizi komisyon af çıkarma veya af tavsiyesinde bulunmak için sınırlı yetkilerle donatılmıştır.⁸ Ancak bu modeli başka bir yere taşımadan dikkatli ve detaylı bir değerlendirme mutlaka yapılmalıdır. Çünkü bu şekildeki bir "gerçek karşılığında af" düzenlemesi sadece ciddi cezai yaptırımlar ortaya konularak, failleri, ceza almak yerine gerçekleri anlatmaya teşvik etmek için faydalı olacaktır. Af çıkarmaya dair her türlü yetki, mutlaka, çoğu komisyonun sahip olmadığı, ciddi soruşturma yetkileriyle ve yargılama usülleri ile af başvurularında mağdurların haklarına gösterilecek dikkat ile desteklenmelidir. Ayrıca, ciddi insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri - savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım - için sağlanacak af uluslararası hukuka göre, itiraf veya özür karşılığında verilip verilmediğine

⁷ Dokunulmazlık kullanımı cezai sorumlulukları ortadan kaldırmaz ve af ile karıştırılmamalıdır. Söz konusu dokunulmazlık sadece bazı kanıtların mahkeme tarafından kabul görmemesini sağlamaktadır.

⁸ Liberya Hakikat Komisyonu için önerilmiş mevzuat uluslararası insancıl hukuk ihlalleri veya insanlığa karşı suçlar dışındaki suçlar için Komisyon'a af tavsiye etme yetkisi vermektedir. Benzer şekilde Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde 2004'de oluşturulmuş hakikat komisyonu "savaş sırasında gerçekleşmiş eylemler, siyasi suçlar ve düşünce suçları" için yapılacak af başvurularını "kabul etme veya reddetme" yetkisiyle donatılmıştır. Ancak söz konusu Komisyon'un insanlığa karşı suçlarını ve soykırım suçlarını af kapsamına alması daha önceden imzalanmış barış anlaşması nedeniyle söz konusu olmamıştır. Son olarak, Endonezya'da kabul edilmiş olan mevzuat ileride kurulacak hakikat komisyonuna bazı af yetkileri vermiş görünmekte olmakla beraber, kullanılan dilin nasıl yorumlanacağı henüz bilinmemektedir.

bakılmaksızın çoğunlukla kanun dışı sayılmaktadır. Bu şekilde çıkarılmış bir af Çatışma Çözümleri için Görüşmelerin Önemli Maddeleri üzerine Birleşmiş Milletler Temsilcileri Yönergeleri'ne aykırı olacaktır.⁹ Bu nedenle, komisyon yönergelerini hazırlayanlar bu tip dokunulmazlıklar için komisyonlara yetki verirken çok dikkat etmelidirler. (Bir önceki bölümde açıklandığı üzere *Af sağlanması*, uluslararası hukukta kabul edilmiş olan *dokunulmazlık kullanımı* ile karıştırılmamalıdır.)

Sınırlı ve Şartlı Suç Muafiyeti Sağlayabilir. Doğu Timor hakikat-için-af modelinin bir varyasyonunu uygulamıştır. Bu uygulama mağdur toplulukların da dahil olduğu ulusal ve uluslararası toplum tarafından kabul edilebilir bulunmuştur. Ülkedeki hakikat komisyonu adi suçlar için (cinayet ve tecavüz gibi suçlar hariç) cezai ve kamu yükümlülüklerini, itiraf; özür; kamu hizmeti; veya mağdura veya mağdur topluluğa ödenen sembolik tazminat karşılığında kaldırma yetkisine sahipti. Bu yöntem Timor toplulukları arasındaki geleneksel sorun çözme mekanizmalarına dayandırılmış ve toplum liderleri ve gelenekler sayesinde yerel düzeye entegre edilebilmiştir. Cezai yükümlülükten muafiyet kamu hizmeti veya tazminata bağlı olup, yerel mahkemeler tarafından onaylandığı için bir aftan ziyade iyi hal karşılığı ceza indirimine benzemektedir.

8. Yasa Çıkartıcı veya Uygulayıcı Bir Kurum?

Hakikat komisyonları genellikle yasama mekanizmasıyla veya devlet başkanlarının kararıyla kurulur. Her iki yöntemin de dezavantajları ve avantajları olmakla beraber, ulusal şartlar çoğunlukla hangi yöntemin uygun olduğunu kendiliğinden belli eder. Ancak her iki yöntemin de mevcut olduğu durumlarda, zamanlama (çoğu zaman devlet başkanlarının kararları, yasama sürecinden daha az zaman alacak ve daha çabuk uygulamaya konacaktır); siyasi etkiye açıklık (yasama süreci komisyonun gücünü zayıflatmak isteyen partilerin etkisine açık olabilir); siyasi veya kamusal meşruiyet (yasama süreci genelde komisyon için daha fazla halk desteği sağlayacaktır); gibi faktörlere önem gösterilmelidir. Bazı yasama sistemlerinde, kanun hükmünde kararnameler, komisyonların mahkemeye davet etme gibi bazı yetkilere sahip olması için gereklidir.

9. Tavsiyelerin Uygulanması

Komisyonun yönergesi, Hükümet'in ve yasamanın, hakikat komisyonunun tavsiyelerine ciddiyetle yaklaşma yükümlülüğünü ortaya koymalıdır. Sierra Leone gibi bazı örneklerde, yönerge Hükümet'in üç ayda bir komisyonun tavsiyelerinin uygulanma sürecine dair raporları halka sunması koşulunu getiren bir takip metodu kurgulamıştır. Bugüne kadar sadece El Salvador ve Sierra Leone hakikat komisyonlarının tavsiyelerinin uygulanmasına dair zorlayıcı hükümler konulmuştur. (Bu hükümler, komisyonun çalışmalarına başlamadan yapılmış bir anlaşma ile Hükümet'in tüm tavsiyeleri uygulayacağı garanti altına alınarak yapılmıştır.) Ancak, bu husus, komisyonun yasama ve yürütme organlarını suistimal ettiği şeklinde algılanırsa, anayasal veya başka zor konuları ortaya çıkartabilir. Bu sebeple, tavsiyeler ve uygulanmaları hakkında halka sunulacak düzenli raporlar konusunun ciddiyetle ele alınması tercih edilebilir.

C. Komisyon Üyelerinin Seçimi

Son analizde, hiçbir faktör, komisyonu, bünyesinde görev alacak üyelerinden daha net bir şekilde tanımlayamaz. İdeal olarak, bu kişiler toplumun (veya uluslararası toplumun) önde gelen, saygıdeğer ve söz konusu geçmiş çatışmanın tüm taraflarının gözünde tarafsız olarak (veya

⁹ Bkz. Genel Sekreter'in çatışma ve çatışma sonrası toplumlarda hukukun üstünlüğü ve geçiş dönemi adaleti üzerine raporu (S/2004/616). İlgili döküman savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım için çıkartılacak af yasağını teyit etmekte ve detaylarını genişletmektedir. Yukarıda bahsedilen Yönergeler Birleşmiş Milletler tarafından Genel Sekreter'in Birleşmiş Milletler temsilcilerine 1999 yılında gönderilen bir nota vasıtasıyla kabul edilmiştir. Ayrıca bkz. insan haklarının, kişisel dokunulmazlıklarla mücadele ederek desteklenmesi üzerine Temel Prensipler, 24. Madde ve af mekanizması ile ilgili diğer tedbirler. (E/CV.4/2005/102/Add.1).

toplumdaki görüşleri adilane bir şekilde temsil ettikleri) kabul edilen şahıslar olmalıdır. Üyeler; dini liderler, aktif avukatlar veya emekli yargıçlar, psikologlar, eğitimciler, kadına ve çocuğa karşı şiddet konusunda uzmanlar, insan hakları uzmanları ve diğer farklı mesleklere ve geçmişlere sahip kişiler olabilirler. Bazı ülkeler uluslararası üyeleri de komisyona dahil etmeyi tercih etmişlerdir; bu karar çeşitli yerel faktörlere ve eğilime bağlı olacak ve en nihayetinde ilgili ülke vatandaşları tarafından karara bağlanacaktır.¹⁰

Üyelerin seçim süreci ve zamanlaması temel noktalardır. İlk olarak, üyeler komisyonun yetkileri ve görevleri belirlenmeden atanmamalıdır. Geçmişte örneklerini görebildiğimiz, üyelerin, barış anlaşmasının imzalanmasının hemen ertesinde, atanması gibi acele adımlar gerçekten de etkili ve geniş kitlelerce kabul edilmiş bir komisyonun oluşturulması ihtimalini oldukça zayıflatmıştır. Komisyonun yönergesi üyelerin seçim sürecini ve ideal üyelerin genel nitelikleri ile diğer özelliklerini açıkça belirtmelidir. Siyasi liderlerin veya siyasi parti temsilcilerinin, fraksiyonların veya çatışmalarda yer almış silahlı grupların komisyona üye yapılmalarına dair her türlü eğilime mutlaka karşı çıkılmalıdır.

Bunların aksine, hakikat komisyonları üyeleri, farklı görüşlere danışarak ve etnik, dinsel, cinsel ve siyasi etkenler arasında adil bir denge tutturmak adına dürüst bir yaklaşım gösterilerek seçildiğinde, mümkün olan en fazla ulusal ve uluslararası kamuoyu desteğini arkasına alacaktır. Bahsedilen istişare süreci halktan aday göstermesini isteyip; onlarla görüşüp, dikkatle değerlendirecek ve seçtiği adayları, komisyona nihai atamayı gerçekleştirecek otoriteye iletecek bir temsilci seçim kurulunu da (çeşitli sosyal gruplar ve sınıflar tarafından atanmış) içerebilir. Geçmişte görev almış birçok komisyon bu sistemi etkili bir şekilde gerçekleştirmiştir.¹¹ Yabancı üyelerin seçimi Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumları içerebilir, ancak bu adaylar da nihai atamalarından önce ulusal değerlendirme sürecine dahil olmalıdırlar.¹²

Komisyon üyeleri tam veya yarı zamanlı görev alabilirler. Buna çeşitli faktörler göz önüne alınarak karar verilebilir, ancak komisyonlar kamuya açık duruşmaları uygulamaya başladıkça, üyelerin tam zamanlı görev almalarına mutlaka ihtiyaç duyulacaktır. Geçmişte kurulmuş ve halka açık duruşmalar düzenlemeyip sadece soruşturma ve araştırmaya yönelik komisyonlarda, komisyon üyeleri ayda bir hafta gibi görece kısa bir zamanda çalışmışlardır. Bu tip durumlarda, üyelerin günlük işleyişe dair sorumlulukları az olup, bu tip görevler genel direktöre bırakılmış ve üyeler, komisyonun politikalarının ve nihai raporunun oluşturulmasına katkıda bulunarak tematik soruşturmalara yoğunlaşmıştır. Komisyonun kamuya açık yüzü olarak, üyelerin kişisel ve siyasi otoriteleri komisyonun işleyişine direnç gösteren siyasi odaklarla kurulacak ilişkilerde kritik öneme sahiptir. Üyeler tam veya yarı zamanlı görev yapsa da, üyelerden sorumlu genel direktörle olan ilişkileri en baştan açıklığa kavuşturulmalıdır.

¹⁰ Yabancı komisyon üyeleri bulundurma sebeplerinden biri, spesifik hukuki ve diğer uzmanlıkları komisyonun hizmetine getirebilecek; finansman sağlamak, soruşturmalar için uluslararası bağlantılar sunabilecek ve uluslararası desteği kolaylaştıracak olmalarının yanısıra, ulusal üyelerden daha tarafsız olarak algılanacak kişileri dahil etme ihtiyacından doğabilir. Ancak bazı ulusal bağlamlarda, yabancı komisyon üyeleri uygunsuz ve gereksiz bulunabilir.

¹¹ Bu tarz bir seçim süreci, örneğin Güney Afrika ve Sierra Leone'de kullanılmıştır.

¹² Yabancı üyelerin seçimi geçmiş örneklerde farklılıklar göstermiştir. Sierra Leone'de, BMİHYK'den üç aday göstermesi istenmiş ve bu adaylar ulusal seçim paneli tarafından değerlendirilmişlerdir. Ancak bu model, yerel aktörlerin gösterdiği güçlü yabancı adayları gözardı etmekle eleştirilmiştir. Haiti, El Salvador ve Guatemala'da yabancı komisyon üyeleri yeterli bir değerlendirmeden geçmeden, çoğu Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından öne sürülerek, seçilmiştir. Söz konusu geçmiş tecrübelerin bazı noktalarını geliştirmek için dikkat gösterilmelidir; örneğin güçlü adayların ortaya çıkmasına izin verilmeli ve ulusal aktörlerin nihai seçim sürecinde iyi bilgilendirilmesine dikkat edilmelidir.

D. Hazırlık Dönemi

Geçmişte görev yapmış birçok komisyon idari ve lojistik hazırlıklarında fazlasıyla zaman kaybedip, operasyonel işlerinde zaman sıkıntısı ile karşılaşmışlardır. Ofis kiralanması, personel alımları, ofis ekipmanı ve bilgisayar alınması, bir veritabanı programının adapte edilmesi veya oluşturulması gibi temel organizasyonel konulara; ve maddi kaynak sağlanması, kamuya yönelik görünürlük kampanyaları gibi daha geniş kapsamlı işlere, komisyon, soruşturmalarına ve ifade almaya gerçekten başlamadan, kolaylıkla aylarca zaman harcanabilir.

Yönerge, bu nedenle, komisyon üyeleri atandıktan sonra hazırlık dönemi için üç ila altı ay arası belirli bir dönemi ortaya koymalıdır. Başlangıç hazırlık aşamaları aşağıdakileri içerebilir:

- Bir personel planlaması oluşturmak ve temel personel alımlarını gerçekleştirmek
- İfade alacak ve işin ilk aşamasında görev alacak diğer elemanları eğitmek
- Bir iş planı oluşturmak
- Muhtemel kamuya açık duruşmalar için planlamaları yapmak
- Gerek varsa, tanık koruma programını oluşturmak
- Bütçe hazırlamak, ulusal ve uluslararası kaynaklardan başlangıç finansmanlarını sağlamak
- Komisyona iletilecek muhtemelen binlerce ihlali etkili bir şekilde depolayacak, organize edecek ve erişimi sağlayacak bir veritabanı oluşturmak
- Kamuya yönelik görünürlük faaliyetlerini oluşturmak
- Ulusal ve uluslararası STK'lardan, Birleşmiş Milletler'den, yabancı Hükümetlerden ve diğer kaynaklardan ellerindeki dökümanları ve bilgileri toplamak

Bu süreç boyunca, her türlü kaynak, destek ve uluslararası danışmanlık komisyonun hazırlıklarında ihtiyaç duyulduğu ölçüde yardımcı olmak amacıyla sağlanmalıdır.

E. Personel Alımı

Şartlar ve ihtiyaçlar ülkeler arasında farklılıklar göstermekle beraber, personel ihtiyaçları genel bir benzerlik göstermektedir. Bazı ihtiyaçları belirtmek gerekirse, bir komisyon insan hakları uzmanlarına, soruşturmacılara, hukuki uzmanlara, araştırmacılara, terapistlere ve sosyal hizmetlilere, tercümanlara, bilgisayar uzmanlarına, veri girişi ve güvenlik personeline ihtiyaç duyacaktır. Adı ne olursa olsun, Genel Direktör'ün veya Genel Sekreter'in pozisyonu komisyonun yönetimi ve gözetimi için, özellikle komisyon üyeleri yarı zamanlı çalışıyorsa, kritik önemdedir. Komisyon, başta uzman kadrosu olmak üzere, personel kadrosunu oluştururken çok dikkatli davranmalıdır, zira siyaseten kırılğan ve hızlı değişen bir zeminde çalışmak, keskin idari ve yönetimsel yetenekler, iyi siyasi içgüdüler ve baskı altında etkili çalışma yetisi istecektir.

Personel sayısı komisyonun çalışmasında hangi seviyede olduğuna göre değişkenlik gösterecektir. Yine de belirtmek gerekir ki, geçmiş komisyonlar çalışmalarının en yoğun olduğu dönemde genellikle 200-500 arası personel çalıştırmışlardır. Bu rakam düzinelerce ifade alan elemanı, bir o kadar kodlama ve veri girişi elemanını, ve yine düzinelerce soruşturmacı, araştırmacı ve duruşma koordinatörünü içerecektir. Son olarak, nihai raporu yazmak için daha az sayıda eleman yeterli olacaktır. Birçok komisyon personeli içerisine yabancı çalışanları da dahil etmiştir. Ancak bu husus, ulusal tercihler ve yabancıları istihdam etmekteki görüşlerin yanısıra eldeki ulusal uzmanlıkların değerlendirilmesiyle karara bağlanmalıdır.

Bazı uzmanlıklara duyulacak ihtiyaç kısa dönemli danışmanlar vasıtasıyla giderilebilir. Örneğin, adli tıp uzmanlarına ve akademik tarihçilere; mezardan çıkarma, temel tarihi dönemlerin veya konuların araştırılması gibi belirli projelerde görev verilebilir.

III. HAKİKAT KOMİSYONLARININ ÇALIŞMALARI

A: Temel Faaliyetler

1. İfade Alımı

Hakikat komisyonları, topladıkları birincil bilgilerin çoğunu geçmiş ihlallerin mağdurlarından, tanıklarından veya bu ihlallerden kurtulanlardan ve genellikle ifade alan personelle bu kişilerin bir araya geldiği birebir görüşmelerde toplar. İfadeleri alan bu personel, komisyonun genel merkezi dışında, bölgesel ofislerinde görevlendirilebilir veya ülke çapında farklı bölgelere saha ziyaretleri yapan gezici gruplar halinde çalışabilir. İfade alma faaliyeti mağdurların hikayelerini rahatlıkla nakletmelerine imkan sağlayacak, güvenli ve destekleyici bir ortamda gerçekleştirilmelidir.

İfade alma faaliyeti, hakikat komisyonunun ilk temel aktivitelerindedir ve genellikle en az birkaç ay ve hatta, komisyonun görev süresinin uzunluğuna göre, bir yıla uzanan sürelerde gerçekleştirilir. İfade alacak personel için eğitim muhtemelen gerekli olacaktır. İlgili personel, hatıralarını unutmaya yüz tutan; düzensiz hatıralara sahip; veya bazen, olaylar üzerinden uzun zaman geçmiş olmasına rağmen, derin travmalar geçiren mağdurlardan doğru şekilde ifade almak konusunda bilgi sahibi olmalıdırlar. Ek olarak, ifade almakta kullanılacak formların ve prosedürlerin temel teknik noktalarını anlamaları gerekmektedir. İfade alacak personel çoğu zaman mağdurların ve tanıkların komisyonla tek iletişim noktası olacaktır, bu nedenle personelin aktardığı bilginin tarafsız ve net; yaklaşımlarının da adil ve destekleyici olması gerekmektedir.

Genel olarak, bir hakikat komisyonu, mağdurlardan, tanıklardan ve hatta kendilerinin veya diğerlerinin suçları hakkında bilgi vermek isteyen faillerden olmak üzere, 7000 - 20.000 arası ifade alacaktır.

2. Veritabanı

Yukarıda bahsedilen miktarlarda bilgiyi işleme koyabilmek adına, hakikat komisyonları, elde ettikleri bilgileri depolamak, organize etmek ve bilgilerin analizlerini yapmak için bir veritabanı kurmayı mutlaka düşünmelidir. Bu tarz bilgi yönetim sistemleri, başka türlü mümkün olmayacak şekilde eldeki bilgileri makul seviyede analiz etme ve bu bilgilerden doğru sonuçlara ulaşma imkanı sunmaktadır. Ancak, böyle bir sistem için gerekecek zaman ve maliyetler - hem insan kaynakları hem de donanım ve yazılım ihtiyaçları açısından - sistem oluşturulmadan dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir. Üst düzey sistem yöneticisi ve analistlerine ek olarak, komisyon, ifadeleri işleme koyabilmek için kodlama ve veri girişi teknisyenlerine ihtiyaç duyacak, ve komisyon çalışanlarının zamanının çoğunun ifade kodlamaya, ve bilgilerin girişi ve analizine harcandığını görecektir. Bu sürecin sonunda elde edilecek çıktı önemli kalıplara ve eğilimlere ışık tutacak, bu kalıplara dair grafikler sunacak, ve komisyonu toplam mağdur sayısı konusunda doğru bilgilendirecektir.

3. Araştırma ve Soruşturmalar

Araştırma ve soruşturmalar çoğunlukla tek bir birim bünyesinde etkili bir şekilde bir araya getirilebilir. Bu sayede spesifik vakaların soruşturulmasıyla, tematik araştırmalar arasında doğal bir bağ kurulmasına imkan verilecektir. Bir hakikat komisyonu bütün vakaları derinlemesine soruşturamayacağı için belirli sayıda örneği inceleyecektir. Bu örnekler belirgin şahıslara yönelik şiddet veya katliamlar gibi daha büyük olayları içine alabilir. Eş zamanlı olarak komisyon, belli toplulukların şiddetten nasıl etkilendiği veya hangi grupların meydana gelen olaylarda en fazla sorumluluğu olduğu gibi şiddet ve baskının sebep ve sonuçlarına yönelik tematik araştırmalar da yapmak isteyebilir. Bu bağlamda, bazı hakikat komisyonları bazı belirgin yerleşim birimlerini veya toplulukları baskının tarihini belirli bir yerde derinlemesine araştırmak için seçmişlerdir.

Tarihsel olayların tüm gelişimini anlamak çatışmalardaki uluslararası etkiyi de değerlendirmeyi gerektirebilir. Bu etki, bir iç savaşta muharib taraflara sağlanan finansmanı veya silah desteğini içerebilir hatta bazen asker göndererek veya askeri eğitim vererek savaşa direkt katılmayı veya bir yandan baskıcı bir Hükümet'in hak ihlallerini görmezden gelirken diğer yandan ona siyasi destek sağlamayı da içerebilir.

4. Kamuya Açık Duruşmalar

Komisyon, mağdurlara ve kurtulanlara hikayelerini halkın önünde anlatma imkanı vererek - özellikle duruşmalar televizyonda veya radyoda yayınlandığında - resmi olarak ve kamuoyu önünde geçmiş hataları tanıma, mağdurlara seslerini duyurma imkanı verme, gerçeklerin ısrarla reddedilmesi fırsatlarını azaltma, ve çalışmalarını daha şeffaf hale getirme imkanını elde edecektir. Kamuya açık duruşmalar halkın seyirci olarak çalışmalara dahil edilmesine, basın çalışmalarını daha uzun süre gündeminde tutmasının teşvik edilmesine, ve geçmişin ulusal düzeyde tartışmaya açılmasına yardımcı olacaktır.

Bazı duruşmalar sadece mağdurların dinlenmesine; bazıları, şiddet sürecindeki kilit olaylar veya kurumlar (örneğin ordunun baskı rejimindeki veya dini kurumların şiddetle ilgili belirtilen görüşlerdeki rolü) gibi belirli olaylara ve temalara odaklanabilirler.

Kamuya açık duruşmalar düzenleme kararı, ülkedeki güvenlik durumu ve komisyonun çalışmalarını tamamlamak için sahip olduğu zaman ve kaynaklar göz önünde bulundurularak verilir. Ancak, bu duruşmalar, komisyonun çalışmalarını halka ulaştırmak için çok güçlü ve etkili bir yöntem olduklarını ispat etmiştir. Bu nedenle, tüm hakikat komisyonları tarafından en azından değerlendirme gündemine alınmalıdır.

Son olarak, yerel topluluklarda gerçekleştirilmiş ilginç topluluk bazlı oturum örnekleri bulunmaktadır. Doğu Timor örneğinde bahsedilmiş topluluklararası uzlaşma prosedürlerinde olduğu gibi bazı örneklerde, topluluk üyeleri, suçları ifa etmiş düşük sorumluluklu failere sorular yöneltebilmektedir. Sierra Leone de yerel geleneksel liderleri bazı duruşmalarına dahil etmiştir. Bu tip uyarlamalar ve yerel düzlemdeki oturum modelleri diğer ülkeler için de uygun olabilir.

5. Kamuya Yönelik Görünürlük ve İletişim Faaliyetleri

Komisyonun kamuoyuna ulaşabilme seviyesinin içeriği ve kuvveti, aynı zamanda nihai etkisini de belirleyecektir. Komisyon, çalışmalarını kamuoyuna tanıtmak ve açıklamak için çaba göstermeli, mağdurları ve bilgi sahibi diğer şahısları ifadelerini dinlemek için görüşmeye davet etmeli, ve görevlerinin ve amaçlarının anlaşıldığından emin olmalıdır. Bu, kamuoyu beklentilerinin gerçekçi bir çerçevede tutulmasına yardımcı olacaktır. Kamuoyuna yönelik iletişim ve görünürlük faaliyetleri komisyonun rolü ve görevleri ile ilgili broşürlerin dağıtılmasını, halka açık toplantıların düzenlenmesini ve medyayla yoğun iletişime geçilmesini içerebilir. Sivil toplum ve dini topluluklar da komisyonun çalışmaları hakkında bilginin yayılmasında oldukça yardımcı olabilirler.

Güçlü bir iletişim ve görünürlük stratejisi ile genel bir şeffaflık anlayışı önemli unsurlar olmasına rağmen, bu, hiçbir şekilde komisyonun tüm çalışmalarını açık bir şekilde yürütmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Soruşturmalarının, toplantılarının ve topladığı bilgilerin önemli bir çoğunluğu, nihai rapor yayımlanana kadar gizli tutulmalıdır. Bu çerçevede, komisyon üyelerinin ve çalışanlarının bir gizlilik sözleşmesi imzalamaları ve hangi bilgilerin nihai rapor öncesi kamuoyuna aktarılabilirliğine dair iç mekanizmaların oluşturulması oldukça yaygın pratiklerdir.

6. Rapor ve Tavsiyeler

Komisyonun, bulgularını ve tavsiyelerini özetleyen nihai raporu en uzun süreli etkiyi bırakacak çalışması olacaktır. Tematik soruşturmalarının ve araştırmalarının nihai rapora uyumunu

sağlamlaştırmak adına, komisyon, çalışmalarının ilk aşamalarında bir içerik taslağı veya içindekiler tablosu oluşturarak akıllı bir adım atmış olacaktır.

Bazı komisyonlar, özellikle yakın geçmiştekiler, birkaç cilt ve binlerce sayfadan oluşan raporlar yayımlamışlardır.¹³ Ancak komisyonlar, rapora ulaşılabilirliği artırmak ve yazım sürecindeki kısıtlamaları denetleyebilmek adına, daha kısa (bir veya iki ciltlik) raporların daha uygun olup olmadığını değerlendirmelidirler.¹⁴ Daha uzun bir rapor yayımlandığında, daha geniş bir dağıtım için özet bir versiyon da hazırlanmalıdır.

Yakın geçmişteki komisyonlar nihai raporlarına ek ve alternatif olarak ilginç sunumlar da ortaya çıkarmışlardır. Peru Komisyonu çatışmayı belgeleyen fotoğraflardan oluşan ayrı ve etkili bir kitap yayımlamıştır.¹⁵ Sierra Leone komisyonu, nihai raporunun, uluslararası bir STK ile çalışarak bir video versiyonunu, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) ortaklığıyla da 50 sayfalık “çocuklara yönelik” bir kitap versiyonunu hazırlamıştır.¹⁶ Birçok komisyon da raporlarının önemli kısımlarını tirajı yüksek ulusal gazetelerde yayımlamıştır.

Komisyon’un tavsiyeleri gelecekteki ihlalleri önlemek için yapılacak adli, kurumsal ve yasal reformları; mağdurlar için tazminat düzenlemelerini; ihtiyaç duyduğu çalışmaları; sonuçlandıramadığı temel alanlarda ek soruşturmaları ve mezardan çıkarmaları; veya raporunda belirttiği güçlendirilmesi gereken noktalar için başka ilgili programları içerebilir. Ek olarak, tavsiyelerinin ivedi ve etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi için spesifik takip mekanizmalarını da önerebilir.

B. Temel Zorluklar

1. Zaman Kısıtları: tüm ihlaller araştırılmaz

Bir hakikat komisyonunun, açık kanıtlar ve tanıklar olduğunda dahi, tüm olayları araştırarak zamana ve kaynağa sahip olması nadir gerçekleşecek bir durumdur. Bu sebeple, her ne kadar mağdurlar tarafından her bir olay için tikel bir hakikat istense de, ve gerçekten de hakikatı bilme hakkına dair uluslararası normlar tikel hakikatların ortaya çıkartılmasını tavsiye etse de, çoğu hakikat komisyonu ancak evrensel bir hakikat, kalıplara dair bir tanımlama, ek olarak da birkaç spesifik olayın detaylı ve derinlemesine incelemesini sağlayabilecektir. Bu durum çoğu zaman, ifade verirken kendi davalarının çözüleceğini umut eden mağdurlarda hayal kırıklığı yaratacaktır. Bu nedenlerle, bir hakikat komisyonunun kurulması Devlet’in, Devlet şiddeti mağdurlarına tüm hakikatı sunması yükümlülüğünün gerçekleştirileceği anlamına gelmez. Dolayısıyla, bir komisyon bireysel soruşturmanın devam edilmesine dair bir takip mekanizması tavsiyesinde bulunmayı tercih edebilir.

2. Araştırmaların genişliği

Uygun esnekliğe sahip bir yetkilendirme, komisyonun kendi soruşturma parametrelerini oluşturmasını gerektirecektir. Bazı komisyonlar, sosyal ve ekonomik adalet alanındaki konular ile ilk safhada dikkatlerini yönelttikleri daha spesifik ihlaller arasındaki bağlantı sıklıkla muğlak olduğu

¹³ Örneğin, Guatemala komisyonunun raporu 12 ciltten, Güney Afrika ve Peru komisyonlarınınki ise 9 ciltten oluşmaktaydı.

¹⁴ El Salvador, Arjantin ve Şili’deki komisyonların nihai raporları, bazı durumlarda ekler ve belgeler için ek bir cilde sahip olarak, bir veya iki ciltten oluşmaktaydı.

¹⁵ *Yuyanapaq - Para recordar: relato visual del conflicto armado interno en el Perú, 1980-2000* (Lima, Comisión de la Verdad y Reconciliación, 2003).

¹⁶ New York merkezli bir STK olan Witness, *Gerçeğe Tanıklık*, isminde, Sierra Leone komisyonunun raporunun temel sonuçlarını özetleyen bir saatlik bir video hazırlamıştır. Detaylı bilgi www.witness.org sitesinde bulunabilir. *Sierra Leone Çocukları İçin Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Raporu* www.unicef.org/voy/media/TRCCF9SeptFINAL.pdf adresinde bulunabilir.

için bu konulara ne kadar gireceklerini tanımlamakta zorlanmışlardır. Dolayısıyla, çevresel faktörleri bertaraf eden sadece olay odaklı bir soruşturma stratejisi ile sosyal ve ekonomik çevrenin olayların sebep ve sonuçlarına etkisini hesaba katan bir strateji arasında kararsızlık olabilir. Bu kararsızlık çoğu zaman, araştırma kapsamını çok fazla genişletmeden, aynı zamanda olayları anlamak için gerekli temel faktörleri dışarıda bırakmadan, iki stratejinin birbirine eklenmesiyle çözülmeye çalışılır.

3. İsim Zikretmek

Hakikat komisyonu, belirli veya ima edilen failer hakkında elde ettiği bilgiyi nasıl kullanacağına dair zor sorularla karşılaşacaktır. Bu sorular hem kamuya açık duruşmalar özelinde hem de komisyonun bireysel kusurların ne kadarının yayımlanacağına karar vermesi gereken nihai rapor hazırlıklarında karşılıklarına çıkabilir.

Bu noktada birçok faktör ortaya çıkacaktır ve her bir komisyon kendi talimatlarına dayanarak bir karar almalıdır. Bir yandan hakikatların ortaya çıkartılması eylemi, doğası itibarıyla, bireysel sorumlulukların ifşa edilmesini gerektirirken, doğru zamanlama, bilgilerin güvenilirliği ve diğer bazı noktalar komisyonun bu konuda dikkatli davranmasını ve net bir tutum göstermesini gerektirecektir.

Kamuya açık duruşmalarda, mağdurlar veya tanıklar ihlallerde yer almış bireylerin ismini vermek isteyebilir. Komisyon, buna cevaben ismi zikredilen bireylerin haklarındaki suçlamalara cevap verebilmesi için bir mekanizma oluşturmalıdır. Bu çoğunlukla tavsiye edilmekle birlikte, suçlanan şahısların kendilerini suçlayanları sorgulamalarına kesinlikle müsaade edilmemelidir.

Komisyon, aynı zamanda ifade alırken ve soruşturmaları sırasında belirli faileri işaret eden çok sayıda bilgiye ulaşacaktır. Bu bilgi özel görüşmelerde toplanacak olmakla beraber, komisyon raporunda bu isimleri kullanıp kullanmayacağına karar vermelidir. İsimleri raporda kullanılmadan önce, suçlanana asgari düzeyde de olsa suçlamalara cevap verme imkanı sağlanmalıdır. Bu imkan, kendileri hakkındaki suçlamaları öğrendikten sonra komisyona sunabilecekleri yazılı bir dilekçe ile sağlanabilir. En azından bir komisyon, Güney Afrika Komisyonu, duruşmalarda veya raporlarda adı suçlamalarla beraber anılanların açtığı davalara hedef olmuştur. Her ne kadar komisyon suçsuz bulursa da, mahkeme tarafından komisyonun işleyişine net kısıtlamalar getirilmiştir.¹⁷

Bir komisyonun, suç işlediği düşünülenlerin ismini zikretmemesi veya sadece emir komuta zincirinde üst seviyelerde yer almışların isimlerini belirtmesi için oldukça meşru sebepler bulunmaktadır. Bu sebepler, tanıkların güvenliğine veya, özellikle mahkemelerin adil karar vermesi beklenmiyorsa isimleri zikredilen şahısların emniyetine dair kaygıları içerebilir.

Ek olarak, komisyonun elde ettiği tüm bilginin çalışması için oluşturduğu asgari standartlar içerisinde güvenilir ve tutarlı olduğundan emin olması gerekmektedir. Komisyonların kullandığı geçerli kanıt standartları değişmekle beraber genellikle bir failin isminin verilmesi için ihtiyaç duyulan kanıt standartları, daha genel sonuçlar için ihtiyaç duyulandan daha yüksek olacaktır. Örneğin, bazı komisyonlar, temel bulguları için bir "olasılıklar dengesi" testi uygulamış fakat isim zikretmek için - adli davalarda beklenen "suçun kesin olarak veya her türlü makul şüpheden uzak olarak kanıtlanmış olması" standartından genellikle eksik olmakla beraber - daha yüksek standartlar oluşturmuşlardır.¹⁸ Bir komisyon nihai raporunda belirli isimleri belirttiğinde, söz konusu isimlere dair bulguların hiçbir şekilde hukuki olarak suç bulgusu olmadıklarını mutlaka belirtmelidir.

¹⁷ Bkz. *Van Rensburg ve Du Preez - Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu* davası.

¹⁸ "Olasılıklar dengesi" standardı bazı ülkelerde "bir kanıtın karşı bir kanıtla oranla ispat gücünün üstünlüğü" olarak adlandırılır.

Esneklik sağlamak adına, bir hakikat komisyonun yönergesi failerin isminin verilmesine, kararı komisyonun muhakemesine bırakacak şekilde, izin vermeli fakat zorunlu koşmamalıdır.

4. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımı kullanmak

Eğer komisyon üyeleri cinsiyet ayrımcılığına duyarlı bir yaklaşım üzerinden insan hakları ihlallerini değerlendirmek konusunda uzmanlık taşımıyorlarsa, bu uzmanlığın üst düzey komisyon çalışanlarına ve danışmanlara kazandırılması önemlidir. Ayrıca bu alanda çalışmış STK'lar ve uzmanların bilgilerinden de faydalanılmalıdır. Kadınların maruz kaldığı tacizler resmi raporlara daha az girmektedir ve ayrıca erkeklerin maruz kaldıklarından farklılıklar içerebilir. Özellikle cinsel taciz sıklıkla daha az dile getirilmektedir.

Bir komisyon kadınların kendileri için oldukça zor olan bu konulardan bahsetmesi için kolaylaştırıcı ve teşvik edici prosedürler planlamalıdır. Komisyon, kadınların uğradıkları cinsel tacizleri dile getirebilmesi için hemcinslerinden ifade alıcıları barındırmalıdır. Komisyon aynı zamanda sadece kadın komisyon üyelerinin ve gözlemcilerinin bulunduğu ve sadece kadınlara özel duruşmalar düzenleyebilir veya kadınların kimliklerinin gizlendiği duruşmalarda ifade vermesini sağlayabilir.

5. Gizlilik

Komisyonun düzenlemesi gereken hususlardan biri de kime ve nasıl mahremiyet sağlanacağı ve bu gizliliğin ne şekilde korunacağı sorusudur. Özellikle cezai otoriteler komisyonun elde ettiği bilgilerle ilgilendiğinde ve hatta komisyonun kayıtlarına ulaşabilmek için mahkemeye çağırma yetkilerini kullanmayı düşündüklerinde çeşitli sorunlar ortaya çıkabilir. Komisyonun, yönetmeliği bu tip durumlar için bir koruma (üçüncü kurumların komisyonun sağladığı gizliliği geçersiz kılacak bir karar alamayacağı gibi) öngörebilir. Ancak, komisyonun bu hususlara en baştan önem göstermesi tavsiye edilir.

6. Kayıtlara ulaşım

Komisyonun çalışmaları tamamlandıktan sonra dosyalarının kimin kontrolünde bulunacağı ve kimlerin bu dosyalara ulaşmasına izin verileceği sorusu gizliliğin korunması hususunu daha da karmaşıktır. Bazı durumlarda, ilgili materyallerin bir kopyalarının ülke dışında güvende tutulması uygun düşebilecek bir hareket olacaktır.

7. Psikolojik destek

Bazı mağdurlar ve kurtulanlar hikayelerini komisyon nezdinde tekrar dile getirmeyi destekleyici ve gerçekten de bir iyileşme süreci olarak görürken, bazıları bu tecrübenin ciddi travmaları yeniden canlandıracağını düşünebilir. Komisyon en azından kamuya açık duruşmalarda ifade verirken ve ifade verirken en ciddi zorlukları yaşayan mağdurlara danışmanlık ve destek sağlamaya hazır olmalıdır. Komisyonların çoğu bu desteği sağlamak için devamlı destek sağlama yetisi daha kuvvetli olan toplum bazlı kurumlar nezdinde bir danışma sistemi oluşturmanın yanısıra, psikologlardan ve sosyal hizmet uzmanlarından faydalanmıştır.

Komisyon üyeleri ve çalışanları da aylarca korkunç hikayeleri dinlemekten dolayı travmalardan etkilenmeye müsaittirler. Komisyon içerisinde de destek hizmetleri ve çalışanlardan durumlarına dair geri bildirim alma imkanları bulundurulması tavsiye edilmektedir.

Komisyon aynı zamanda, özellikle kamuya açık duruşmalarda gerekebilecek acil tıbbi müdahale için de bir planlama yapmalıdır. Örneğin, Gana'daki Ulusal Uzlaşma Komisyonu'nun televizyonda yayımlanan bir duruşması sırasında bir mağdur ifade verirken kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiştir. Bu olaydan sonra, Komisyon tanıkların ifade vermelerine izin vermeden önce kan basıncını ölçmek için uygun sistemleri kullanmaya başlamış ve duruşma salonunun hemen yakınında bir ambulans bulundurmıştır.

8. Tanık koruması

Komisyona bilgi sağlayan şahıslar, sağlanan bilgilerdeki suçlamalarda yer aldığı belirtilenler önemli tanıkların komisyonla işbirliği yapmasını engellemek isteyebileceklerinden veya işbirliği yapanlara karşı eylemlerde bulunabileceğinden dolayı, fiziksel şiddet riskiyle karşı karşıyadırlar.

Karşılaşabilecekleri eylemler duruşmalardan hemen sonra alabilecekleri tehditler şeklinde ortaya çıkabilir. Komisyon, tanıklara nasıl bir koruma sağlanacağını düşünmeli ve ifadeye gelenleri bu imkanlar ve sınırlar hakkında ifadelerini almadan bilgilendirmelidir. Bazı komisyonlar bu tip sorunları kamuya açık duruşmalara çağırarak şahısları daha az risklilerden seçerek duruşma öncesi çözmeyi tercih etmektedir.

Farklı şekillerde bilgi sağlayan şahıslar da benzeri risklerle karşılaşabilecektir. Geçmiş ihlallerdeki düzen ve sorumluluklar hakkında spesifik ve detaylı bilgi sağlayabilecek bir kısım üst düzey ve "içeriden" şahıslar sıklıkla gönüllü olarak iş birliğini kabul etmektedirler. Bu şahısların sıkı bir gizlilik talep etmeleri ve komisyonla takip edilemeyecek bir şekilde buluşmak istemeleri muhtemeldir. Böylesine bir gizlilik sağlamak - ve hatta komisyon çalışanları tarafından görülebilecek bilgiyi sınırlamak - kendi içerisinde bir koruma sağlamaktadır. Ancak komisyon işbirlikleri sebebiyle bu şahıslara yönelebilecek her türlü tehdite karşı hazırlıklı olmalıdır.

Şahıslar tehdit aldıklarında, komisyon asgari bir koruma sağlamaya hazırlıklı olmalı, belki de durum düzeline dek bu şahısların ikametgahlarını geçici olarak değiştirmek gibi yöntemleri kullanmalıdır. Kaynaklar müsaade ettiğinde, daha gelişmiş bir tanık koruma programı oluşturulmalıdır. Bu program polisle sürekli gözlem ve korumayı içeren bir işbirliğine girilmesini veya fazlasıyla tehlikede olanları barındırmak için güvenli evlerin oluşturulmasını içerebilir. Bu tip tanık koruma programlarının, komisyon çalışmalarını bitirdikten sonraki devamlılıkları da önceden düşünülmelidir.

9. Komisyona karşı oluşacak tepkiler

Eğer bir komisyon işini iyi yaparsa, toplumun güçlü (veya bir önceki dönemde güçlü olan) kesimleri tarafından bir tehdit olarak algılanma ihtimali yüksektir. Bu kesimler - askeri, siyasi veya özel, silahlı gruplar olabilir - komisyonu dolaylı ve dolaysız saldırılarla zayıflatmaya çalışabilirler. Bu saldırılar komisyonun basında sert eleştirilerle yıpratılmasından komisyon üyelerine ve çalışanlarına yönelik fiziksel şiddet tehditlerine - ki bazı komisyonlar ölüm tehditlerine maruz kalmışlardır - uzanabilirler. Eğer komisyonun siyasi iktidarı ellerinde tutan şahıs veya gruplara yönelik soruşturma sürdürdüğüne dair bir düşünce varsa, komisyon Hükümet kaynaklarına ulaşmakta zorlanabilir ve siyasi otoriteden sınırlı işbirliği sağlayabilir. Peru'daki komisyon, katı soruşturmalardan en çok etkilenenlerin basındaki yoğun eleştirileriyle karşılaşmıştır. Komisyonun bulgularının etkisini azaltmak adına siyasi tarafsızlık suçlaması en muhtemel eleştirilerden biri olacaktır. Bu sebeplerle komisyon üyelikleri temsil ettiği bakış açıları içerisinde dengeli ve geniş tabanlı oluşturulmalıdır. Benzeri şekilde, komisyon üyeleri soruşturmalarda geçen konu ve şahısları, çalışmalarının titizliğini ve dürüstlüğünü bozmayaya dikkat ederek adil bir şekilde değerlendirmelidir.

10. Finansman yaratma

Neredeyse tüm komisyonların karşılaşacağı en önemli sorunlardan biri de çalışmalarını gerçekleştirebilmek için yeterli finansmanı sağlayabilmektir. Bir hakikat komisyonunun toplam bütçesi genelde 5 milyon ABD Doları'nın üstünde olmakta ve kolayca 12 milyon ABD Doları'nı geçebilmektedir.¹⁹ İdeal olarak, ulusal hükümet - süreç için desteğini de belli edecek şekilde -

¹⁹ Her ne kadar hakikat komisyonunun bütçesi yüksek olsa da, bir hakikat komisyonunun, rahatlıkla onlarca milyon dolarlık bütçelerin harcanacağı, uluslararası veya karma mahkemelerden daha ucuza mal olduğu sıklıkla belirtilen bir noktadır.

sağlayabileceği azami miktarı sağlayarak finansmana liderlik etmelidir. Bu finansman ofis alanı ve ekipman desteğini de içerebilir. Bazı komisyonlar tamamıyla ulusal hükümet tarafından finanse edilmiş olmasına rağmen, komisyonların çoğu finansal destek için uluslararası topluma güvenmek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle çalışmaların en başında bir finansman sağlama planı, hedeflenen amaçlara ulaşılması için, oluşturulmalıdır.

İdeal olarak, muhtemel finansör Devletler'e verebilecekleri destek konusunda komisyonun görevi başladığında karar vermiş olmaları için, komisyonun atamasından çok önce ulaşılmalıdır. Kurulacak bir Birleşmiş Milletler misyonu bu iletişimi kolaylaştırıp, finansör topluluğu ortaya çıkacak ihtiyaçlar konusunda bilgilendirebilir. Ancak komisyon üyelerinin kendilerinin finansörlerle veya muhtemel finansörlerle iletişimde olması, planlarının ve kişiliklerinin açıklığa kavuşması açısından önemlidir. Bazı durumlarda, finansman arayışı komisyonun çalışmalarıyla bağlantısız bir şekilde yürütülmüş, bu da finansörlerin eldeki kaynakların işaret ettikleri ile komisyon üyeleri ve ülkedeki destekçilerinin sözleri arasındaki bağlantıyı algılamakta zorlanmasına sebep olmuştur. Birleşmiş Milletler, finansörler ve komisyon arasında bir engel teşkil etmektense dolaysız iletişimi teşvik edeceği güvencesini vermelidir.

Komisyonun bütçe hedefleri konusunda gerçekçi olması beklenmekle beraber aynı şekilde finansör Devletler'in de komisyonun taleplerinin ciddi bir şekilde ele alınması için gerekli desteğin gerçekliği kadar komisyon üzerindeki zaman baskısını ve finansman taleplerinin aciliyetini anlaması ve gerekli desteği sağlaması ümit edilmektedir. Net olarak, komisyonun bağımsızlığını korumak amacıyla, finansman hiçbir zaman komisyonun çalışmalarını etkileme veya yönlendirme beklentisiyle yapılmamalıdır.

IV. KARŞILIKLI İLİŞKİLER

A. Adli Kovuşturmalar / Yargılamalar

Yukarıda da bahsedildiği üzere, hakikat komisyonu tarafından toplanan bilgiler, komisyonun çalışmaları hala devam ederken, çalışmaları biter bitmez veya çalışmalarından yıllar sonra da olsa, adli kovuşturmalar için olayları inceleyenlere faydalı olabilir. Genel olarak hakikat komisyonu adli eylemleri tamamlayıcı olarak görülmelidir. Yargılamalar hemen beklenen eylemler olmadığında bile, komisyon çalışmalarını bu ihtimali göz önünde tutarak yapmalıdır. Yargılama imkanları ilerleyen dönemlerde ortaya çıkabilir ve komisyonun raporu ile diğer dökümanları soruşturmalara temel teşkil etmek veya tanıklara ulaşılmasını sağlamak için önem arz edebilir. Komisyonun raporu belirli faillerden bahsetmese bile, komisyonun sağlayacağı bilgi, ihlaller ve tacizlerin düzenlerini ortaya koyabilir ve tepedekilerin emir sorumluluğunun yanısıra kurumların şiddete ne kadar dahil olduklarını ve sorumluluklarını da gösterebilir.

Ancak komisyonun çalışmaları devam ederken, komisyon üyeleri savcılara ellerindeki tüm bilgiyi sunmayı tercih etmeyebilirler. Eğer bilgi gizlilik güvencesiyle toplandıysa bu konuya saygı göstermek gerekmektedir. Ek olarak, eğer failer, sunacakları bilginin savcılarla paylaşılacağını biliyor ve onlara hiçbir af veya dokunulmazlık hakkı sunulmuyorsa, suçlarını komisyona itiraf etmekte direnç göstereceklerdir.

Eğer yargılamalar başlamışsa ve komisyon beraat ettirici bir bilgiye sahip ise - yanlış şahsın cezalandırıldığını gösteren - komisyonun bu bilgiyi mahkeme heyetiyle paylaşması önemli olacaktır. Savcılık makamıyla hakikat komisyonu arasında bir iletişim mekanizması, bu tip konuları açıklığa kavuşturmak adına, çalışmaların en başında kurulmalıdır.

Henüz, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin ulusal otoritelerce kurulacak bir hakikat komisyonuna bakışının ne olacağı, Mahkeme'nin Devlet'in ciddi suçlara cevap verme ve sorumlu insanlardan hesap sorma yetisinin ne olduğunu değerlendirip değerlendirmeyeceği açıklığa kavuşmuş değildir. Mahkeme'nin bu konudaki yorumlaması muhtemelen hakikat komisyonu çalışmalarının ardındaki niyetin bulguların adli eylemlerle takip edilmesine mi yoksa dava yolunu kapatmaya mı yönelik olduğunun anlaşılmasıyla belirginleşecektir. Uluslararası mahkemelerle oluşacak tamamlayıcılık ilişkileri ancak uygulama süreci içerisinde açıklığa kavuşturulacaktır.

B. Tazminat

Tanıkların ve hayatta kalanların komisyona verecekleri ifadeleri karşılığında bir tazminat talep etmesi sıklıkla rastlanan bir durumdur. Tazminat için ortaya çıkacak bu talepler, bazen oldukça mütevazı talepler olmakta ve sevdiklerini kaybeden veya ağır sakatlıklara maruz kalmışlara bakmak zorunda kalanların uğradığı ekonomik zararları ve altında kaldıkları ağır yükü yansıtmaktadır. Ancak hakikat komisyonları tazminat taleplerini cevaplandırmak için en doğru kurum olmamakta ve böylesine bir eylemi hayata geçirmeleri durumunda, ifade vermeye kimlerin geldiğini ve anlatılan hikayeleri etkileyerek çalışmalarının bulgularını zedeleyeceklerdir. Bazı nadir durumlarda, komisyonlar fazlasıyla ihtiyacı olanlara geçici tazminatları başarıyla sağlamıştır.

Mağdurların içinde buldukları durumu yakından anlayan komisyonların çoğu nihai raporlarında tazminat programlarının başlatılmasına yönelik ciddi tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bu programlar genellikle sadece maddi tazminatları içermekle beraber eğitime yönelik; sembolik veya farklı tazminatların sunulmasını da içerebilir.²⁰ Bu tip programların oluşturulması karmaşık olabilir;

²⁰ Ayrıca bkz. yakın zamanda kabul edilmiş Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku İhlalleri Mağdurlarının Çözüm ve Tazminat Haklarına Dair Temel Prensipler ve Yönetmelikler (*Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and*

komisyonun bu planı oluşturmak için zaman ve uzmanlık ayırması gerekecektir. Yakın zamanda görev almış komisyonlar tavsiye ettikleri tazminat programları hakkında daha net olmuşlar ve bu sayede bu programların uygulanma ihtimallerini artırmışlardır.

Her ne kadar bir tazminat programı hakikat komisyonundan bağımsız veya bir hakikat komisyonunun kurulmadığı durumlarda da oluşturulabilecek olsa da, komisyonun soruşturmalarına ve araştırmalarına dayanan bir program oluşturmanın açık avantajları bulunmaktadır. Programı, hiçbir komisyonun mağdurların tamamıyla konuşma iddiasında bulunmadığını ve bulunamayacağını düşünürerek ifade verenlerden daha fazlasını kapsayacak şekilde genişletmek gerekebilir. Bu ve diğer ihtimaller komisyon tarafından ayrıntılı şekilde düşünülmeli ve tavsiyelerine uygun şekilde yerleştirilmelidir. Ülkenin mali durumu ve muhtemel kaynaklar ve finansman imkanları da tavsiyeler oluşturulurken hesaba katılmalıdır.

C. Sicil Araştırması / Güvenlik Kontrolleri²¹

Birçok ülkede, ihlallerde yer almış ordu, polis, adli görevlileri veya kamu görevlilerini uzaklaştırmak için programlar uygulanmış ancak çoğunlukla ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Ayrıca bu programların bazıları yetersiz koruma sağladıklarından veya haksız suçlamaları engelleyecek prosedürlerin eksikliğinden dolayı eleştirilmiştir. Sicil (güvenlik) kontrolünden geçirilecek gruplar farklılıklarına göre ayrı değerlendirilmelidir; örneğin adli görevlilerin değerlendirilmesi, yargı bağımsızlığı için gereklilikler ve adli reform için beklentiler arasında denge kurulması sorununun ortaya çıkaracaktır. Güvenlik kontrollerinin çoğunun her bir görevlinin sicilinin incelenmesinin yanısıra kamu görüşünü alan prosedürleri de içerdiği düşünülürse, hakikat komisyonunun süreç için sağlayacağı bilgileri de kullanmak faydalı olabilecektir. Bu fayda komisyonun yönergesi oluşturulurken göz önünde bulundurulabilir ve yargılama ihtimalinin az olduğu durumlarda da mağdurların ifade vermesini teşvik edici bir unsur olarak öne sürülebilir. Aynı zamanda, soruşturmalar sırasında failere dair toplanacak bilgilerin niteliğini de etkileyebilir.

D. Reformlar

Açık ve net olarak, komisyonun tavsiyelerinin nihai amacı, geçmiş ihlallere izin vermiş veya ihlalleri gerçekleştirmiş kurumların değiştirilmesi için, sicil araştırmalarına ek olarak, hangi reformların gerekebileceğini öne sürmektir. Bu tavsiyeler, çoğunlukla geniş kapsamlı olup, adli, yargıya dair, hukuki ve siyasi reformları içerebilir. Komisyon tavsiyelerinde ne kadar gerçekçi ve açık olursa, tavsiyelerin uygulanma ihtimali de o kadar artar. Ancak komisyonun raporunu yayımladıktan sonra, raporun takibinin yapılması ve tavsiyelerin gerçekleştirilmesi, sivil toplumun - veya komisyonun çalışmalarını destekleyen Hükümet'te kilit noktalarda görevli bürokratların - çabalarına kalacaktır. Uluslararası aktörler de komisyonun raporundaki tavsiyelerin detaylı bir incelemesiyle başlayarak, gerek duyulan reformlar için baskı oluşturmakta önemli bir rol oynayabilirler.

Serious Violations of International Humanitarian Law) - (İnsan Hakları Komisyonu çözümü / Commission on Human Rights resolution, 2005/35, annex.)

²¹ Güvenlik kontrolleri için ayrıca bkz. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Çatışma Sonrası Ülkelerde Hukukun Üstünlüğü Aracı.

V. ETKİ VE TAKİP FAALİYETLERİ

A. Takip Faaliyetleri ve uygulama

Nihai raporun etkisi son analizde içeriğinden çok ne zaman ve hangi koşullarda raporun yayımlandığı ve tanıtıldığı, nerelere ulaştırıldığı, basında ne kadar ele alındığı, ve belki de en önemlisi, siyasi otoritelerin raporu nasıl değerlendirdiği ve raporun sonuçları ile tavsiyelerini anlatmak ve uygulamak için ne kadar ilgi gösterdikleri gibi dış faktörlere dayanabilir.

Tekrar etmek gerekirse, komisyon, nihai raporunu yayımlayıp resmi olarak dağıldığında tavsiyelerinin takibinin yapılması için başkalarına ihtiyaç duyacağı için, sivil toplum kuruluşlarının kendisine yardımcı olmasını ümit etmek zorundadır. Komisyonun tavsiyelerini başarıyla uygulamaya geçirmek, Hükümet'i, yasal olarak bağlayıcı hükümler olduğunda dahi zorluklarla karşılaşılacak bir süreç olmuştur. Yeterli siyasi irade olduğunda dahi, önerilen önlemleri gerçekleştirecek yeterlilikte kurumsal kapasite veya mali imkanlar olmayabilir.

Takip faaliyetleri için gerekli eylemler, resmi bir takip komitesi veya görevlendirilmiş bir Hükümet birimi tarafından uygulanacak olsa da, dikkatlice düşünülmelidir. İlgili eylemler, en başından bulguların ciddiye alınacağına dair iradeyi gösterecek şekilde, komisyonu kuran yönergede yer alabilir. Aksi bir durumda, komisyonun kendisi uygulama takibi için bir yapı veya prosedür tavsiyesinde bulunmalı ve Hükümet nezdinde lobi faaliyetleriyle çalışmalarını sonlandırmadan hazırlıkların yapılmasını garanti altına almalıdır.

B. Raporun dağıtılması

Komisyon raporda yer alan siyasi ve kurumsal reformlar dışında, kamuoyunun ulusal tarihi ve incelenen geçmiş yıllara ait çatışma veya şiddeti anlama şeklini değiştirmeyi de amaçlamaktadır. Bu nedenle, raporda belirtilen sonuçların ülke çapında yayılması önem arz etmektedir. Bazı ülkelerde, raporun önemli bölümleri günlük ulusal gazetelerde yazı dizisi olarak yayımlanmıştır. Kısaca, raporun incelenmesi daha kolay versiyonları mutlaka oluşturulmalı ve aynı zamanda ülkede konuşulan diğer dillere çevirilmelidir.

C. Dosyalara ne olacak?

Komisyonun, raporun hazırlanmasında kullanılmış olan binlerce ifadeyi ve çok sayıda soruşturma dosyasını içeren arşivlerinin ne yapılacağı ve ayrıca bu kayıtların ileride de kullanılma ihtimaline karşılık nasıl korunacağı konusu detaylıca düşünülmelidir. İdeal olarak, bir tarihi hafıza kütüphanesi gibi, bir çeşit halk kütüphanesi veya başka bir halk erişimine açık mekan kullanılmalıdır. Ancak böyle bir yöntem, komisyonun düzenlemelerinin içeriğine göre, ifade verenlerin ve suçlananların isimleri veya diğer bulgular ile ayrıntılar gibi bazı gizli tutulması gerekebilecek bilgilerin erişiminin engellenmesi veya tamamıyla çıkartılmasını gerektirecektir. Komisyon, örneğin ifade alanların komisyon görevini bitirdikten sonra ifadelerin halka açılması gibi taleplerine sebep olabilecek, uzun vadeli kullanıma dair düzenlemeleri dikkatlice hesaplamalıdır.

D. "Başarının" değerlendirilmesi

Komisyonun genel başarısını değerlendirmek çoğunlukla zordur. Komisyonun etkisi çok farklı şekillerde, toplumun çok farklı kesimlerinde ve çok uzun bir zaman dilimi içerisinde hissedilebilir, bu nedenle ölçülmesi, sayılara dökülmesi veya değerlendirilmesi kolay olmayacaktır. Bazı durumlarda, komisyonun raporu hemen çok satanlara girer, tavsiyelerinin bir kısmı hemen kabullenilir, komisyonun etkisi tartışma götürmeyecek şekilde derin olur ve geniş kitlelerce takdir edilir. Bazı diğer durumlarda ise, komisyonun raporuna gösterilen ilk tepkiler, en azından siyasi otoriteler nezdinde, düşmanca ve temkinli olabilir; ve komisyon raporunun dağıtımı sınırlanabilir. Ancak birkaç yıl sonra, belki de farklı bir Hükümet döneminde, rapor yeniden yayımlanabilir,

sunduğu bilgiler beklenmedik davalarda kullanılabilir, bulguları kin ve nefret dolu bir geçmişin - ve belki de güncelin - anlaşılması için kritik bir öneme sahip olabilir. Kamuya açık duruşmalar olduğunda, komisyonun etkisi daha kolay görülecektir, çünkü televizyonda yayımlanan oturumlar geniş kitlelerin dikkati çekip, kamuoyu gündemini aylarca meşgul edecektir. Komisyona, hakikati anlamak için yapılacak uzun dönemli bir çalışmanın parçası olarak bakmak gerekir. Benzer şekilde, hakikat komisyonunun işleyişi geçmiş suçların hesabını sormak için geniş bir çabanın bir parçası olarak görülmelidir.

VI. HAKİKAT KOMİSYONLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: ULUSAL VE ULUSLARARASI AKTÖRLER

A. Ulusal STK'ların Rolü

Yukarıda da belirtildiği üzere, ulusal STK'lar hakikat komisyonlarının çalışmalarında kilit bir role sahiptirler. Gerçekten de en kuvvetli komisyonlar güçlü ve aktif bir sivil toplumla beraber çalışmış olanlar olmuştur.²² STK'lar komisyona bilgi, iletişim veya uzmanlık desteği sağlarken bile komisyondan bağımsız durmaya özen göstermelidirler. Zira komisyonun aktivitelerini gözlemlenmeleri, dürüst geribildirimler sağlamaları, ve komisyonu mağdurların ve toplumların taleplerini cevaplandırmaya yönlendirmeleri çok önemlidir. Birçok ülkede, STK çalışanları komisyon tarafından işe alınmış ve önemli uzmanlıklarını komisyonla paylaşmışlardır, ancak önemli sivil toplum örgütleri üst düzey çalışanlarını kaybettikleri için bu durumu da bazen eleştirmişlerdir. Komisyon ve STK'lar arasındaki ilişkinin kendiliğinden var olması beklenmemeli, tam tersine, bu ilişki, hakikatı bulmak için devam eden araştırmada iki tarafın da eşit derecede önemli ve birbirinden bağımsız rollerine saygı duyularak oluşturulmalıdır.

Komisyonun yönergesinin ne olacağı konusundaki düşüncelere ve çalışmalar sonrası uygulama takibine sağladıkları detaylı katkı dışında, STK'ların hakikat komisyonunun çalışmalarına yapacağı başka katkılar da bulunmaktadır. Bunlar aşağıda sıralanmıştır:

- Komisyon çalışanlarını eğitmek ve ihlallerin ülkedeki tarihi ve arka planı hakkında dökümantasyon sağlamak.
- Yüksek sayıda ifade barındırması muhtemel arşivlere ve bulgulara erişim sağlamak, ve komisyona hangi coğrafi bölgelere odaklanılması gerektiği konusunda yardımcı olmak.
- Özellikle aktif oldukları ve sıkı ilişkiler kurdukları bölgelerdeki yerel kanaat önderleri, mağdurlar ve diğer kilit gruplarla komisyon arasında iletişim kurulmasına yardımcı olmak.
- Bazı durumlarda, komisyonlar ve STK'lar arasında, STK'ların, komisyon adına çalışacak ve sadece komisyon tarafından eğitildikten sonra görev alacak ifade alıcılar sağlaması üzerine sözleşme imzalanmıştır.
- Bazı komisyonlar, özellikle ifade veren mağdurlarla yakın ilişkileri olan ve onlara kamuya açık duruşmalarda psikolojik destek sağlayabilecek yeterliliklere sahip STK'lardan mağdurlara duruşmalar boyunca eşlik etmesini istemiş veya bu tip talepleri kabul etmiştir.
- Komisyonun kurulmasından önce; çalışmaları sırasında ve sonrasında, STK'lar süreçle ve komisyonla ilgili mümkün olan en doğru politikaların ve prosedürlerin yürürlüğe konması için Hükümet görevlileri nezdinde lobi faaliyetleri gerçekleştirmek için uygun konuma sahip olabilirler.
- Sivil Toplum Kuruluşları, komisyonun mağdurları ve hayatta kalanları yönlendirebileceği bireysel veya grup danışmanlığı, toplumsal destek mekanizmaları, veya geçmiş şiddetten fiziki veya ruhsal zarar görmüşlere temel tıbbi yardımlar gibi destek hizmetleri ortaya koyabilir.

B. Birleşmiş Milletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin rolü

Uluslararası aktörlerin yapacakları çok değerli katkılar bulunmaktadır. Eğer bölgede Birleşmiş Milletler'in insan hakları temalı bir misyonu varsa ve / veya Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (BMİHYK) temsil ediliyorsa, soruşturmalarla ilgili olabilecek uluslararası insan hakları ve

²² Bu konunun detaylı bir incelemesi için, bkz. "Hakikat Komisyonları ve STK'lar: Temel İlişki" (*Truth Commissions and NGOs: The Essential Relationship*), Uluslararası Geçiş Dönemi Adalet Merkezi ve Gana Demokratik Kalkınma Merkezi, Nisan 2004, www.ictj.org

insancıl hukuk arka planları ile ilgili bilgi sağlamanın yanı sıra, komisyona eğitim ve hakikat komisyonlarının uygulamalarının uluslararası iyi örneklerini anlatan dökümanlara erişim vasıtasıyla belirli alanlarda uzmanlık sunulabilir. Birleşmiş Milletler insan hakları misyonu veya yerel BMİHYK ofisi aynı zamanda diğer ülkelerden erişebileceği, danışmanlık ve daha önce başka hakikat komisyonlarıyla birebir çalışmış şahısların sunacağı eğitimi de içeren uluslararası uzmanlık tertibini kolaylaştırabilir. Bu çoğunlukla uluslararası STK'larla ortak gerçekleştirilir.

Yukarıda önerildiği üzere, Birleşmiş Milletler ve özellikle BMİHYK'yi içeren uluslararası aktörler, hakikat komisyonunun hazırlanması veya şekillendirilmesi aşamasında önerilerde bulunabilirler fakat hiçbir zaman bu aşamalarda önderlik yapmamalıdır. Birleşmiş Milletler, özellikle BMİHYK, veya diğerleri sadece böylesine bir imkanın ve uluslararası yardıma veya karşılaştırmalı bilgiye ihtiyaç duyulduğunda devreye girmelidir. Bazı konularda, örneğin komisyon üyelerinin seçiminde ve komisyonun yetkilerine eklenecek dokunulmazlıklara dair konularda, temel prensiplere veya hukuki standartlara sadık kalınması konusunda, uluslararası gözlem ve ısrar mevcut olmalıdır.

Ancak Birleşmiş Milletler çalışanlarının arzusu ve uzmanlığı asla ulusal STK'ların veya diğer yerel aktörlerin rolünün yerine geçmemelidir. Komisyonun yönergesinin hazırlanması, üye seçim süreçlerinin tanımlanması, bütçe ve organizasyonel yapının oluşturulması ve diğer planlama faaliyetleri getirebilecekleri uzmanlığa rağmen sadece Birleşmiş Milletler çalışanları tarafından yapılmamalıdır. Bu faaliyetlere, STK, Hükümet görevlileri ve tabii ki komisyonun kendisi olmak üzere, yerel aktörler tarafından önderlik edilmeli ve onlar tarafından sahiplenilmelidir. Bazı durumlarda, uluslararası aktörlerin varlığı, özellikle Hükümet görevlileri fazla acele hareket etmeye hazırlandıklarında, komisyonun yapılandırılması ve üyelerinin seçimi konusunda geniş bir istişare sürecinin oluşturulması için ısrar edebilir ve etmelidir. Komisyon, çalışmalarına başladıktan sonra, komisyonun dışında kalacak uluslararası aktörler yardımlarına devam etmeli fakat işin önünde bulunmamalıdır.

Bazı durumlarda, Birleşmiş Milletler kurumlarından (Birleşmiş Milletler Proje Hizmetleri Ofisi²³, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı²⁴, BMİHYK veya diğerleri) sağlanan finansmanı almaları ve hakikat komisyonunun harcamalarını denetlemeleri istenmiştir. Bu durum, finansörlerin güvenini artırırken, komisyonun da idari yüklerini azaltabilir, ancak bu finansal kontrolün hiçbir şekilde komisyonun iç işleyişinin kontrol edilmesi veya buna etki edilmesi anlamına gelmemesi konusunda çok dikkat edilmelidir. Mali kararlar, iç işleyişle ilgili kararlar olarak dışsal aktörler tarafından değil komisyon tarafından alınmalıdır. Benzer şekilde, finansman bir uluslararası kurum tarafından alınıp dağıtılıyorsa bile finansman sağlanması konusunda komisyonun kendisi baş sorumlu olmalıdır.

Uluslararası STK'lar da geçmişte birçok komisyona yardımcı olmuşlardır. Sağladıkları katkılar şu şekilde özetlenebilir:

- Diğer hakikat komisyonlarının işleyişine, yapılanmalarına ve belirli bazı çalışma alanlarında (ifade alımları, veritabanları, duruşmalar, hukuki konular ve süreçler, isimlerin zikredilmesi, bütçelendirme ve iş planı, vs.) nasıl hareket ettiklerine dair bilgi sağlamak.
- Hakikat komisyonu üyelerini ve çalışanlarını diğer ülkelerdeki hakikat komisyonlarıyla tanıştırmak, bilgi ve fikir alışverişini kolaylaştırmak.
- Operasyonel ve politika konularında alınmış derslere dair bakış açılarına erişmek adına geçmiş komisyonlardan uzmanları getirmek.
- Komisyonun çalışmalarında karşılaşılabileceği zor operasyonel veya politika sorunlarının çözümü için hukuki analiz ve danışmanlık sağlamak.

²³ ç.n. United Nations Office for Project Services

²⁴ ç.n. United Nations Development Programme

- Komisyon kurulmadan önce, uluslararası STK'lar dinamik bir istişare süreci oluşturulması için, ulusal kurumlarla ortak çalışarak, karşılaştırmalı bilgi sağlayabilir.
- Uluslararası destek ve gözlem kuruluşları bazı durumlarda komisyonun çalışmaları boyunca komisyonun başarılarını değerlendiren ve / veya, özellikle ilerleyen dönemde yargısal adaleti etkileyebilecek hukuki süreç ve kararlara dair olmak üzere, uluslararası standartları zedeleyen konuları eleştiren önemli raporlar hazırlayabilir.

SONUÇ

Hakikat komisyonları geçiş dönemlerinde oldukça yaygın olarak kullanılan kurumlar olmakta ve yeni ve yaratıcı modeller oluşturulmaktadır. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası aktörler, yerel aktivist ve yetkililerle ortak çalışarak, bu tip komisyonların etkili olması için gerekli desteği sağlayabilecek konumdadırlar. Bir hakikat komisyonu, sıklıkla halen kırılđan olan bir geçiş döneminde çalışacağı için, zorlu ve riskli bir çaba olabilir. Her ne kadar faydaları büyük olacaksa ve geçmişin değerlendirmeye açılmasına ve kabul edilmesine gerçekten de ihtiyaç olsa da, kolay veya risksiz bir süreç olacağına dair bir beklenti bulundurulmamalıdır.

Ancak dikkatli bir planlamayla ve komisyonun yapılandırılmasına ve operasyonlarına dair kritik kararların özenle alınmasıyla, komisyonun çalışma süreci geçiş döneminde ortaya çıkabilecek gelişmelerin en güçlü ve ne çıkanlarından biri olabilir.